

TVE 14e jrg. nr. 1, februari 1996

Tussen Vecht en Eem

Tijdschrift voor regionale geschiedenis

Uitgeverij Verloren

MAAKT GESCHIEDENIS

Larenseweg 123 - 1221 CL Hilversum - ☎035-6859856 - ✉035-6836557

UITGEVER VAN DE NODIGE BOEKEN OVER HILVERSUM
EN VELE ANDERE HISTORISCHE UITGAVEN. UIT DE CATALOGUS:

JAN WILLEM VERKAIK, *De moord op graaf Floris V.*

278 blz., geïllustreerd, ISBN 90-6550-258-0, f 50,-

RONALD P. DE GRAAF, *Oorlog om Holland, 1000-1375.*

494 blz., geïllustreerd, ISBN 90-6550-278-5, f 69,50

M. BOS, *Het Stichts-Hollands geslacht Van den Bosch.*
Voorlopig verslag van een onderzoek naar persoon en voor-
geslacht van Cornelis Jacobsz. (ca. 1500-1580) te Waddinxveen

256 blz., geïllustreerd, ISBN 90-6550-273-4, f 45,-

Deugd boven geweld.

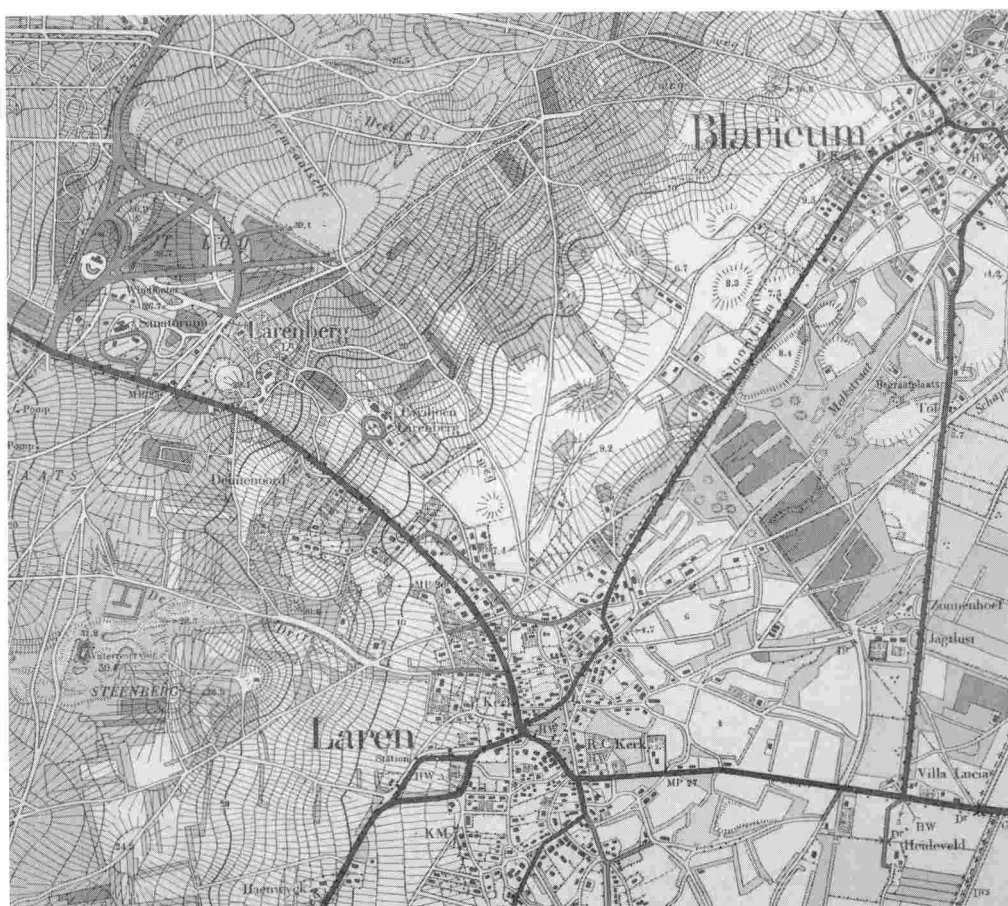
Een geschiedenis van Haarlem, 1245-1995.

690 blz., gebonden, rijk geïllustreerd, ISBN 90-6550-504-0, f 75,-

Uw boekhandelaar kan U informeren over onze uitgaven, ook over de Hilversumse geschiedenis. Als U dat wilt zetten wij U graag op onze verzendlijst.

Tussen Vecht en Eem

Tijdschrift voor regionale geschiedenis

Uitgegeven door de Stichting Tussen Vecht en Eem

Colofon

Het tijdschrift Tussen Vecht en Eem is een uitgave van de *Stichting Tussen Vecht en Eem*. Het tijdschrift verschijnt 3 maal per jaar als "gewoon" nummer (48 pagina's) en éénmaal per jaar in de vorm van een dubbelnummer (96 pagina's) dat gewijd is aan één van de gemeenten binnen het werkgebied van de Stichting Tussen Vecht en Eem. In 1996 is dat de gemeente Muiden.

De Stichting TVE is een samenwerkingsverband van meer dan 25 lokale en regionale organisaties op historisch en aanverwant gebied. De Stichting bevordert en verbreidt de kennis op historisch gebied betreffende de streek. Voorts ijvert zij voor het behoud van cultuurhistorische en karakteristieke waarden. Donateurs van de Stichting TVE ontvangen het tijdschrift gratis.

Donatie/abonnement

Donateurs kunnen zich aanmelden bij:
E.W.M. Witteveen-Brenninkmeijer, Brediusweg 14a,
1401 AG Bussum, 035-6913630
F.H. Bos, Stargardlaan 10, 1404 BD Bussum, 035-6941382

Voor opgave als donateur kunt u ook gebruik maken van de antwoordkaart die in dit tijdschrift is bijgesloten. Bij bovengemelde adressen kunnen eveneens losse nummers van het tijdschrift worden aangevraagd. De minimum donatie bedraagt f20,- per jaar.

Redactie

E. E. van Mensch (voorzitter), L. R. Huese-Rommerts (secretaris), mw C. M. Abrahamse, drs Maria W. J. L. Boersen, D. Dekema en dr H. D. Leupen.

Redactieadres

Van Gelderlaan 74, 1215 SP Hilversum, 035-6219279

Productie

Uitgeverij Verloren, Hilversum

Druk

Drukkerij Spiegheprint, Bussum

©TVE 1996. Gedeeltelijk overnemen van artikelen is slechts toegestaan met uitdrukkelijke bronvermelding. Geheel overnemen is pas mogelijk na schriftelijke toestemming van het redactiesecretariaat.

ISSN 0169-9334

Inhoud

H. Schaftenaar

Krijgsspelkaarten van het Gooi en Ecmland 3

J. D. C. Branger

**Haarlem in 't Gooi
Cor Bruijn en de Humanitaire School** 7

Lida Calis

Het echtpaar Schöne-van der Leck 11

H. Bakker

**De ontwikkeling van de infrastructuur
van Weesp tot de 17e eeuw** 18

**Activiteiten van de Stichting
Tussen Vecht en Eem** 23

Goois Museum 24

Uit de tijdschriften 26

Literatuur

H. P. Berlage tussen Vecht en Eem 30

Actualiteiten 38

Bestuur en redactie

Tussen Vecht en Eem 43

Varia 44

Van de redactie

Na de beëindiging van de samenwerking met de Vereniging van Vrienden van het Gooi heeft het bestuur van de Stichting Tussen Vecht en Eem een nieuwe redactie benoemd. Deze redactie bestaat uit vijf leden uit de oude redactie en een nieuw redactielid, de heer dr H. D. Leupen. De verwachting is dat de redactie in de loop van het jaar zal kunnen worden uitgebreid. In de vormgeving van het tijdschrift zijn een klein aantal wijzigingen aangebracht.

Titelpagina: detail Krijgsspelkaart nr. 2.

Omslag: Cor Bruijn op de humanitaire school.

Krijgsspelkaarten van het Gooi en Eemland

H. Schaftenaar

Grootschalige gekleurde steendrukken

Onlangs kocht ik een aantal kaartbladen van het oostelijke deel van het Gooi en Eemland. De bijzonder fraai ingekleurde kaarten, formaat 40 x 50 cm, bleken steendrukken te zijn met een schaal van 1:10.000. Naast de nauwkeurige weergave van het reliëf zijn vrijwel alle landschappelijke elementen weergegeven.

Wat echter ontbreekt is een jaartal, de naam van de maker of uitgever en het doel waarvoor ze gemaakt zijn.

Op het eerste gezicht was het duidelijk dat de kaarten uit het begin van de 20e eeuw dateren. Tussen Naarden en Huizen is het nog vrijwel leeg; de dorpen Laren, Blaricum en Huizen moeten nog groeien. Alleen langs de doorgaande straatwegen zijn de eerste huizen gebouwd.

Vanwege de schat aan historisch-geografische informatie, zat ik reeds uren gebogen over de kaarten. De vraag naar de herkomst van dit fraaie stuk kartografie bleef me echter zo intrigeren dat ik een poging deed er achter te komen.

De herkomst

Een telefoontje naar de Topografische Dienst in Emmen gaf aanwijzingen in de goede richting. Het waren bladen die hoorden bij de geheime 'Krijgsspelkaart van Amersfoort en omstreken'. Tussen 1910 en 1920 had men 26 bladen (waaronder de oostelijke helft van Het Gooi) bij de Topografische Inrichting laten drukken in een onbekende maar kleine oplage. Een oude bladwijzer liet zien dat de kaart het terrein omvatte gelegen tussen:

- de Zuiderzee in het noorden;
- de lijn Hilversum - de Bilt in het westen;
- de lijn Zeist - Woudenberg in het zuiden;
- de lijn Woudenberg - Hoevelaken in het oosten.

De opdrachtgever moest natuurlijk een militaire instantie geweest zijn, maar het was onduidelijk welke. Meer kon men mij niet vertellen en literatuur over de Krijgsspelkaart was er ook niet. Een archiefonderzoek zou misschien het een en ander aan gegevens kunnen opleveren en men raadde mij aan om een bezoek aan het Algemeen Rijksarchief in Den Haag te brengen, waar het archief van de Topografische Inrichting wordt bewaard.

Dat leek een goed advies en op een middag stapte ik de grote studiezaal binnen van het ARA. Daar vond ik de 'Voorlopige plaatsingslijst van het archief van de topografische dienst en rechtsvoorgangers', waarin onder nummer 167 een mapje stukken vermeld stond met de titel 'Krijgsspelkaart, 1908-1909'. Binnen een half uur lagen de stukken op tafel en wist ik er alles van.

De Krijgsspelkaart

Bijna onleesbare krabbels op een velletje papier van 6 mei 1908 geven aan dat er twee kaartbladen ontworpen zijn van een terrein nabij Hilversum door de instantie 'Militaire Verkenningen'. Het voornemen bestaat om ze ter kennisneming aan te bieden aan de Inspecteurs der wapens. De vraag is of ze zullen worden ingevoerd. Een dag later, 7 mei 1908, laat de Directeur van de Topografische Inrichting weten dat er wat hem betreft geen bezwaar bestaat. Bij zijn dienst kan de Krijgsspelkaart langs 'Photolithographischen' weg in kleuren-druk gereproduceerd worden.

De geschiedenis van de kaarten begint in 1907, toen de Chef van de Generale Staf, de Luitenant-Generaal Kool mondeling opdracht gaf aan de Directeur der Militaire Verkenningen om een nieuwe Krijgsspelkaart te ontwerpen.

Zoals uit het bovenstaande blijkt was het in 1908 zover en werden in oktober de ontwerpen

*Beoord. by den Chef van den
Staf van den Generaal Staf
17 October 1908 N° 1724*

*Staat aangevende de autoriteiten, waarvan een
of meer exemplaren der Krijgspjelkaart worden
verstrekt.*

<i>Staf van den Generaal Staf</i>	<i>Exemplaren</i>
<i>Opzichthoudend Generaal der Artillerie</i>	1
<i>Commandant van het veldleger</i>	1
<i>Reserve Commandanten 421</i>	4
<i>Inspecteur der Infanterie</i>	1
<i>" Cavalerie</i>	1
<i>" Bredew Artillerie</i>	1
<i>" van den Genesht Dienst der Landmacht</i>	1
<i>Regimentsstaf der Infanterie 121</i>	12
<i>Bataljonsstaf 421</i>	48
<i>Wolfsdell Reserve</i>	1
<i>Instructie Bataljons</i>	1
<i>Regimentale Staf 422</i>	8
<i>Genesht der Reserve 211</i>	2
<i>Bataljons Commandanten</i>	1
<i>Regiment der Veld Artillerie 422</i>	8
<i>Regiment der Bredew Artillerie</i>	1
<i>Regiment der Cavalerie</i>	1
<i>Regiment der Genesht</i>	1
<i>Regiment der Krijgsschool</i>	2
<i>Regiment der Militaire Academie</i>	4
<i>Cadetters School</i>	1
<i>Hoofdschool der Kampen</i>	2
Totaal	103 Exemplaren

Van verspreidend afschrift

Lijst van personen die de kaart in 1913 ontvingen.

aangeboden aan de Chef van de Generale Staf. Het hoe en waarom van de kaarten werd daarbij nog eens op een rijtje gezet.

Eigenlijk maakte men bij militaire oefeningen binnenskamers al gebruik van Krijgsspelkaarten. De stafkaarten 1:50.000 werden daarbij langs fotografische weg meestal vergroot tot 1:8.000. De details die bij een dergelijke grote schaal verwacht mochten worden, stonden er helaas niet op. Dat was bij oefeningen (binnenskamers), zeker bij die in 'heuvellachtig terrein', een handicap. Slechts bij een nauwkeurige voorstelling van het terrein zou antwoord

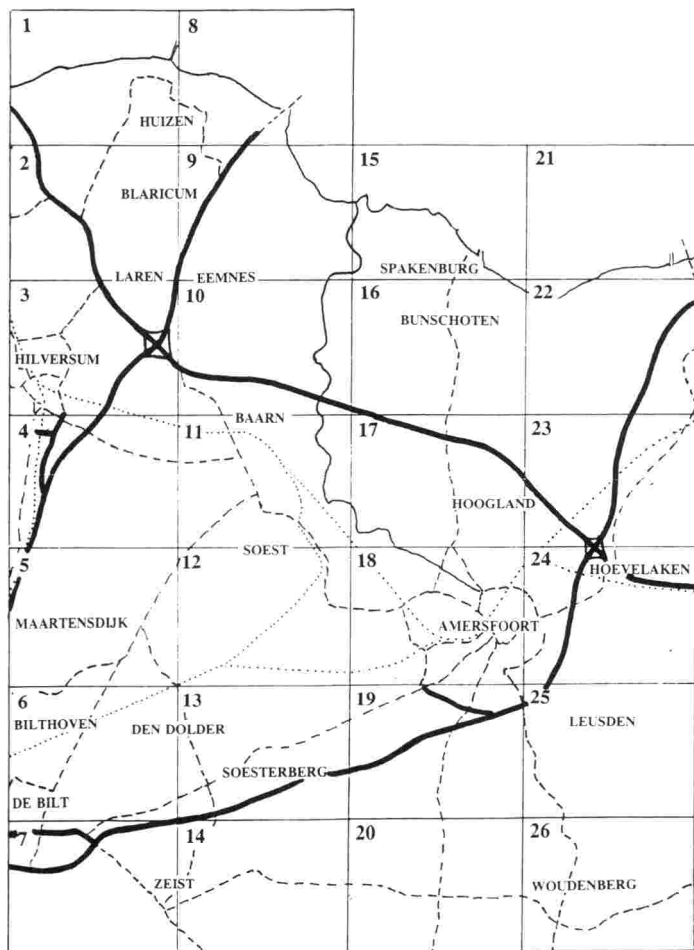
kunnen worden gegeven op alle tijdens de oefening voorkomende vragen. De vergrote 1:50.000 kaart gaf dus veel te weinig informatie.

Inmiddels beschikte het dienstvak der Militaire Verkenningen over gegevens, waarmee het mogelijk was een bijzonder nauwkeurige kaart samen te stellen. Het tekenwerk zou worden opgedragen aan officieren, die een opleidingscursus bij het dienstvak volgden. Het zou voor hen meteen een uitstekende oefening worden in het terreintekenen.

De nieuwe ontwerpen op de schaal 1:10.000 bleken een succes. De Hoofden van de Inrichtingen van Militair Onderwijs waren er eenparig mee ingenomen en op 9 oktober 1908 liet de Chef van de Generale Staf zich informeren over de kosten. Een oplage van 500 exemplaren zou f3220,- gaan kosten, die van 200 exemplaren f2500,-. Het werd een oplage van 200 exemplaren. Men verwachtte ruim 100 complete sets te verstrekken aan allerlei militaire autoriteiten en staven.

De kosten vond men tamelijk hoog. Ze zouden over meerdere jaren verdeeld moeten worden om ze onder de gewone uitgaven van de Topografische Inrichting te kunnen laten vallen.

Zo is het ook gegaan. Op 30 oktober 1908 gaf de Minister van Oorlog toestemming om de Krijgsspelkaart te produceren. In 1909 werden door het dienstvak der Militaire Verkenningen vier bladen afgeleverd. Werkzaamheden van dringende aard maakten het de Topografische Inrichting in dat jaar echter onmogelijk om de reproductie ter hand te nemen.

De Krijgsspelkaart bevat de volgende bladen:

1. Naarden – Huizen (verschenen in november),
2. Blaricum – Laren (verschenen in november),
3. Hilversum – Laren,
4. De Vuursche,
5. Maartensdijk,
6. Bilthoven,
7. De Bildt – Zeist,
8. Gooise maatlanden,
9. Eemnes Buiten,
10. Eemnes Binnen,
11. Baarn,
12. Soest,
13. Soesterberg,
14. Zeist – Austerlitz,
15. Spakenburg,
16. Bunschoten,
17. Zeldert – Zevenhuizen – Coelhorst,
18. Amersfoort,
19. Oud Leusden,
20. Piramide van Austerlitz,
21. Nijkerkerpolder (Ark),
22. Nijkerkerpolder (Holk),
23. Hoogland – Buurtsdijk,
24. Amersfoort – Hoevelaken,
25. Hamersveld,
26. Woudenberg.

In 1910 kwamen de eerste vier bladen gereed. Zeven bladen volgden in 1911 en in 1912 werden wederom '7 stenen in gereedheid gebracht'. Eind 1913 was de gehele kaart klaar in een oplage van 200 exemplaren en werd het verschijnen kenbaar gemaakt aan de daarvoor in aanmerking komende autoriteiten. De hele set kostte toen onopgeplakt f20,- en geplakt op karton f35,-.

De herdruk

Omdat de kaartbladen 1 en 2 (vermoedelijk verkend in 1908) de landgoederenzone van de Gooise Noordflank en de natuurterreinen van het Goois Natuurreservaat omvatten en natuurlijk omdat het uitzonderlijk mooie kaart-

ten zijn, liet de Stichting Vijverberg in november j.l. de twee bladen op dezelfde schaal en in dezelfde kleuren in een kleine oplage opnieuw drukken.

Onlangs werd echter besloten om ook alle andere kaartbladen in een kleine oplage te herdrukken.

De kaartbladen 1 en 2 zijn te koop in de boekhandel te Naarden, Huizen, Laren en Bussum voor f20,- per kaart.

Voor het aanschaffen van de andere kaartbladen of een set van alle bladen van de Krijgsspelkaart (kosten f390,-) kunt u contact opnemen met de heer H. Schafteenaar (tel. 035-694 68 60).

Haarlem in 't Gooi

Cor Bruijn en de Humanitaire School

J.D.C. Branger

In 1903 werd de Humanitaire school te Laren opgericht. Een van de leerkrachten van het eerste uur was Cor Bruijn. Hij heeft zijn opleiding tot onderwijzer genoten aan de Rijkskweekschool te Haarlem. Hij bracht, naar zal blijken in bepaalde opzichten "Haarlem in 't Gooi". Vandaar de titel.

Cor Bruijn was van 1899-1903 leerling van de Haarlemse kweekschool. Cor trad later naar eigen zeggen in pedagogisch-onderwijskundig opzicht in het voetspoor van de toenmalige directeur P.H. van der Ley. Deze kweekschool, nu PABO geheten, heeft onlangs haar tweehonderdjarige geschiedenis uitbundig en stijlvol gevierd. Haar opmerkelijke voortrekkersrol is beschreven in het pas verschenen boek "Twee eeuwen voor de klas".¹

Cor gaf al tijdens zijn Haarlemse "Kwekelingentijd" – evenals "kweekschool" een gedateerd woord – blijk van zijn literaire belangstelling. Hij richtte er de "Litteraire Club "Met z'n achten" op. Het was een heel serieuze aangelegenheid, een fijne club, waar veel gelachen werd, maar ook zwaar geboemd. Er werd ook voorgelezen uit eigen werk. Daarbij is het niet gebleven. Cor Bruijn, de schrijver van "Sil de Strandjutter" met illustraties van Anton Pieck, heeft een indrukwekkende lijst van publikaties op zijn naam staan. Zijn oeuvre bestaat uit romans, jeugdboeken, onderwijskundige publikaties, bewerkingen, verzamelingen en vertalingen.²

Nog in een ander opzicht is de Haarlemse tijd voor Cor van grote betekenis geweest. En uiteraard niet voor hem alleen. De leerlingen waren destijds ondergebracht in kosthuizen omdat zij vaak van ver kwamen. Een sociale situatie die leidde tot een sterk onderling saamhorigheidsgevoel en een uitstekende basis bleek te zijn voor de totstandkoming van de vrije jeugdbeweging met een eigen blad waar-

P.H. van der Ley.

Van 1881-1921 directeur van de Rijkskweekschool Haarlem.

van de eveneens Haarlemse leerling Theo Thijssen in de aanvangstijd hoofdredacteur was (1897). De Haarlemse Kweekschool was de bakermat van de idealistische vrije jeugdbeweging met een eigen blad waarvan in de aanvangstijd Theo Thijssen hoofdredacteur was. Het idealisme van de vrije jeugdbeweging is aan Cor bepaald niet voorbijgegaan. Lien Heyting³ typeert hem als een prachtig voorbeeld van een alternatieve vroeg-twintigste-eeuwse jongeman die in 1906 op driëntwintigjarige leeftijd hoofd werd van de Humanitaire School te Laren. Cor Bruijn verenigde zo ongeveer alle elementen van het idealisme uit het begin van deze eeuw in zich: lid van de Geheelonthoudersbeweging, de Arbeiderskiesvereniging, de Anti-Rookbond, de Vegetariërsbond.

Laren scheen nogal van de rest van de wereld te verschillen. Bruijn durfde wel zijn blauwe boerenkiel in Laren te dragen, maar niet daarbuiten. In Laren waren de mensen ook van niet-socialisten en vegetariërs wel andere kleding gewoon, maar buiten de Larense sfeer lag dat volgens hem anders.

Wat zocht en vond Cor in de Humanitaire School en hoe en waarom bracht hij Haarlem in 't Gooi?

De Humanitaire School is pedagogisch-onderwijskundig een reactie op het klassikale onderwijs. Dit blijkt uit een manifest over deze school uit 1903, geschreven door Marie Calish. Klassikaal onderwijs was in de 19e eeuw wettelijk voorgeschreven en absolute noodzaak wilde ooit volksonderwijs op grote schaal mogelijk worden. Van klassikaal onderwijs konden veel leerlingen gezamenlijk profiteren, zo was de gedachte. Op dit stelsel kwam kritiek. Bijna gelijktijdig met de aanneming van de leerplichtwet verscheen in 1900 van de hand van Ellen Key het bekende boek "De eeuw van het kind", waarin de individualiteit van het kind centraal staat. Het kind niet als categorie, maar als individu met een eigen aard. Haar stellingname betekende een regelrechte aanslag op het klassikale stelsel, met zijn sterke intellectualistische inslag en weinig plaats voor handenarbeid en lichamelijke oefening. In het manifest van Calish staat dat geen enkele lagere school was zoals die zou moeten zijn. De onderwijzers zijn daarvan niet de oorzaak, maar de overvolle klassen en het africhten van kinderen voor examens (zoals de beruchte toelatingsexamens voor het middelbaar onderwijs). Hierdoor leek de lagere school, volgens Calish, eerder op een drillinstituut dan op een opvoedingsinstituut. Dochter Margreet Bruijn⁴ schreef in het aan haar vader gewijde boek dat het ging om een tweeledige hervorming van het onderwijs: ten eerste een vermindering van het aantal lesuren aan "hersenarbeid" ten gunste van **handenarbeid**, ten tweede het brengen van de **humanitaire** idee in de school.

Handenarbeid (promotor hiervan was in Nederland sedert 1895 de Haarlemse Kweek-

school) moest niet een afzonderlijk vak zijn, maar een onderdeel van het hele onderwijs, een leervorm. Kinderen zouden zoveel mogelijk eigen leermiddelen moeten maken van bijvoorbeeld klei, papier, karton enz. Een en ander was nodig om tegemoet te komen aan de kinderlijke natuur, als voorbereiding op het later leren van een ambacht en ter bevordering van een harmonische ontwikkeling en ter voorkoming van schade aan de gezondheid door eenzijdige intellectualistische overlading.

Wat de **humanitaire idee** betreft: als hoogste doel stond voor ogen vrije mensen te vormen, doordrongen van eerbied voor de vrijheid van anderen. Cor Bruijn formuleerde, volgens Maria Boersen, de uitgangspunten als volgt⁵: "t Scheppen van gelijke ontwikkelingsvoorwaarden voor de individuele aanleg voor elk kind, ongeacht de maatschappelijke welstand zijner ouders in een eenvoudige schone omgeving die sociaal voelen zoveel mogelijk bevordert."

Naast onderwijs in de gewone vakken van het lager onderwijs stonden vanaf het vierde leerjaar Duits, Engels en Frans op het programma om gesprek en verbroedering met mensen uit die landen mogelijk te maken. In overeenstemming met de humanitaire gedachte was de benoeming van een schoolhoofd een formele subsidiekwestie, het hele team was bij alle schoolzaken betrokken. Het salaris bepaalde men "naar behoefte" in onderling overleg, allen waren vegetariër, geheelonthouder en niet-roker. De school heeft tot 1931 haar revolutionaire onderwijsvernieuwing volgehouden; leerlingen van toen gaven later blijk van hun grote waardering voor hun school.

Boersen citeert uit de eerste prospectus van de Humanitaire School het pedagogisch en onderwijskundig credo⁶: "Onze tegenwoordige tijd is er een van opgewekt leven. Nieuwe ideeën en opvattingen trekken allerwegen baan. Ook wij zijn in zekere zin nieuwlichters, maar geen nieuwlichters met tot dusver onbekende kleuren in het spectrum van hun licht. Het spreekwoord "er is niets nieuws onder de zon" is ook op pedagogische waarheden van toepassing". Alleen: veel bleef onder de korenmaat en die wilde de Humanitaire School op-

Humanitaire School te Laren.

tillen. "Met andere woorden: we willen enkele grote **paedagogische en onderwijskundige waarheden** die reeds als zodanig erkend zijn, in de praktijk brengen; waar zijn die waarheden anders'voor?"

Pedagogische en onderwijskundige waarheden, waar vond Cor Bruijn die? Naar eigen zeggen in de Haarlemse kweekschool, bij Van der Ley (directeur van 1881-1921), in het tot een dik boek uitgegroeide werk: "Handleiding voor het onderwijs in het meten, het wegen en de natuurkunde, 1895". Bruijn citeerde in een toespraak op een bijeenkomst in 1958 in de Rijkskweekschool Haarlem uit het voorwoord van Van der Ley de volgende passage:

"Op de lagere school is geen plaats voor verschillende leergestochten: op de lagere school wordt geen onderwijs gegeven in afzonderlijke en op zichzelf staande wetenschappen. Zeker, er wordt wel onderwijs gegeven in lezen, rekenen, schrijven en in andere vakken, maar het onderricht in het ene vak staat in zeer innig verband met dat in een ander vak. Vele vakken vloeien zodanig ineen, dat het ene niet gescheiden kan worden van het andere. De beginselen der grote opvoedkundigen moeten

nog beter in toepassing worden gebracht. In de eerste plaats moet aan de behoefte aan arbeid, vooral aan de scheppende werkzaamheid, meer bevrediging worden gegeven dan tot heden dikwerf plaats had en de leerstof moet minder afgetrokken zijn. De voorwerpen uit de omgeving en de bedrijven der menschen moeten onderwerpen worden, aan wier bestuderen veel aandacht wordt gewijd. Er wordt dikwerf bitter geklaagd, en helaas niet zonder reden, over het snel vervliegen van de kennis, die op school is opgedaan. Voor een groot deel is de oorzaak hiervan te zoeken in de omstandigheid, dat er te weinig verband is tusschen de school en het leven, en dit is zeker tot groot nadeel van het onderwijs. Waren de planten en de dieren uit de omgeving, de huizen, de bruggen, kanalen en werkplaatsen, de natuurkundigen, die onder ieders waarneming vallen en de bedrijven der menschen, meer dan tot heden het geval is, de onderwerpen, die de leerstof vormen op de lagere school, dan zou de studie, die in de schooluren begonnen is, worden voortgezet ook buiten de school. In 1883 heb ik er al op aangedrongen

Aldus formuleerde Van der Ley in eigentijdse bewoordingen de **grondlijnen van een nieu-**

Cor Bruijn als onderwijzer van de zevende klas, ca. 1926

we didactiek met elementen als zelfwerkzaamheid; didactische concentratie door aandacht voor de samenhang tussen aardrijkskunde, geschiedenis, biologie, natuurkunde; werkelijkheidsonderwijs door omgeving en leven buiten de school binnen de school te brengen – nu (1995) omgevingseducatie geheten – en bij dit alles rekening te houden met de individuele verschillen tussen kinderen. Van der Ley heeft met betrekking tot de draagwijdte van zijn onderwijskundige inzichten gezegd: “Ieder, die wat de grondbeginselen betreft, niet met ons van gevoelens verschilt, werke ze op eigen wijze uit!” Cor Bruijn heeft ze toegepast.

De betekenis van een spraakmakende school als deze is meer dan van lokale en incidentele aard. Zij heeft zoals gezegd tot 1931 bestaan: in dat jaar ging zij over in de Larense Montessorischool. Zij was een bijdrage in het ontwikkelingsproces naar scholen met een losser klasseverband en een onderwijsprogramma met “Van der Ley-aspecten”. Daarbij werd het didactisch principe van de waarneming ondersteund door schoolwandelingen in de omge-

ving: de waarneming als grondslag voor taal, biologie, aardrijkskunde, geschiedenis en handenarbeid in onderlinge samenhang. Elke leerling had een stukje schooltuin te verzorgen.

Cor Bruijn erkende graag dat Van der Ley voor deze vernieuwende werkwijze “de eerste krachten heeft aangevoerd”.⁷ Cor verbond kweekschool Haarlem en 't Gooi.

Noten

1. J.D.C. Branger, *Twee eeuwen voor de klas. Lerarenopleiding basisonderwijs Haarlem. Verleden-heden-toekomst PABO, 1795-1995*. Haarlem 1995.
2. Zie voor bibliografie van Cor Bruijn: M. Bruijn, *De man achter Sil. Over Cor Bruijn als idealist, onderwijspionier en schrijver 1883-1978*. Den Haag/Wormerveer, z.j., p. 387-392.
3. L. Heyting, *De wereld in een dorp*. Amsterdam, 1994, p. 74.
4. M. Bruin, p. 104.
5. M.W.J.L. Boersen, *De kolonie van de Internationale Broederschap te Blaricum*. Blaricum, 1987, p. 42.
6. Boersen, p. 45.
7. M. Bruijn, p. 366.

Het echtpaar Schöne-van der Leck

Lida Calis

Onno Schöne (1914) leerde zijn latere vrouw Hans van der Leck (1914-1995) kennen op twaalfjarige leeftijd. Zijn ouders, de moeder was zangeres, hadden veel kontakten in het Gooise culturele leven: zoals met kunstenaars als Co Breman, David Schulman en Baruch Lopez de Leao Laguna.

Het contact van de jonge Onno met de familie van beeldend kunstenaar Bart van der Leck (1876-1958), mede-oprichter van De Stijl, ontstond doordat diens oudste dochter Noor op dansles zat met de oudere broers van Onno en bij hen thuis kwam aan de Torenlaan in Blaricum. Hans was een teruggetrokken meisje en vader Van der Leck spoorde Noor aan haar jongste zusje mee te nemen naar het gezin Schöne. Het verhaal wil dat vader Schöne op zijn beurt contact wilde stimuleren en de verlegen Hans voorstelde haar bij een leuke jongen te zetten. Dat was het begin van de kennismaking tussen Onno en Hans. Dat zij de ware voor hem was wist Onno meteen, maar de introverte Hans heeft er nog zes jaar over gedaan

voordat ze hem liet weten zijn liefde te beantwoorden.

Onno die de cultuur van de Gooise kunstenaars gewend was, bleek verrast toen hij in die tijd bij de familie Van der Leck, in de atelierwoning aan de Eemnesserweg in Blaricum, voor het eerst uitingen van moderne kunst tegenkwam. Het werk van Van der Leck sprak hem, zo jong als hij was, enorm aan evenals de inrichting van het huis met zijn strakke witte interieur en zwarte vloeren.

In 1939 trouwden zij. Hij was inmiddels werkzaam bij zijn vader in de zaak, de Firma *Schöne Edelmetalen* in Amsterdam. Zij studeerde psychologie en werkte bij Prof. Revesz aan een onderzoek naar het gebruik van de Rorschach-test en begeleidde blinde kinderen in Huis ter Heide. Het echtpaar woonde tot het begin van de oorlog in Amsterdam. Zoon Maarten was inmiddels geboren en bommen op de Blauwburgwal zorgden voor een levensgevaarlijke situatie. Na eerst enige maanden bij de weder-

Het huis aan de Schapendrift Blaricum (1992), naar ontwerp van P.J. Elling en B. van der Leck (1953).

Onno en Hans Schöne in hun huis aan de Schapendrift (1969).

zijde ouders in Blaricum gelogeed te hebben, woonde het jonge gezin van 1941 tot 1947 in Huizen en later korte tijd in Bussum.

In de loop der jaren werden zij zich bewust van een ideaal: de vernieuwingen in de kunst en architectuur toe te passen in hun eigen leven. Het ondersteunen en stimuleren van de ideeën van Bart van der Leek werd voor hen een levensopgave. Zij vonden daarbij goede vrienden aan hun zijde, waaronder Henk en Gina de Leeuw, eigenaars van Metz en Co, het 'warenhuis van de avant-garde' in Amsterdam. Zij gaven Van der Leek gedurende vele jaren, tot zijn dood in 1958, opdrachten om kleurspectra te ontwerpen voor de jaarlijkse collecties kleding-, meubel- en gordijnstoffen die door Metz werden geproduceerd en verkocht. Er werden tapijten naar zijn ontwerp in productie genomen. Tevens kreeg hij interieur-opdrachten die veelal in samenwerking met meubelontwerper Willem Penaat en architect Willem Rietveld werden uitgevoerd.

Voortkomend uit hun ideaalstreven ontstond enkele jaren na de oorlog bij het echtpaar Schöne de wens een woning te laten creëren op aanwijzingen van Bart van der Leek. Het heeft veel tijd en moeite gekost voordat het mogelijk werd dat ideaal te verwezenlijken. Toen Onno Schöne uiteindelijk op zoek ging naar een plek waar hun droomhuis gerealiseerd zou kunnen worden, vond hij, vrijwel onzichtbaar achter bomen en struiken, een prachtige plek aan de Schapendrift in Blaricum.

Tot hun grote vreugde kon de opdracht voor de bouwen en inrichting van dit huis gegeven worden aan architect Piet Elling in samenwerking met Van der Leek. In 1929 hadden zij elkaar leren kennen en zij werkten op een, zeker voor die tijd, unieke wijze gedurende vele jaren samen. Eerst ontstond echter nog een grote strijd over de bouwvergunning. De ironie wil dat dit huis, dat toen niet in de stijl van Blaricum zou passen, nu op de monumentenlijst staat en genomeerd is als rijksmonument.

Met de vier kinderen Maarten, Bouke, Lon en Alfred werd in 1953 Schapendrift 64 betrokken. Het ideaal was gerealiseerd. Een huis voor een gezin met vier kinderen, geheel naar ideeën van Piet Elling en Bart van der Leek. Deze ideeën hadden licht, kleur, openheid en ruimte als basis. Het huis werd ingericht met tapijten en kunstwerken van Van der Leek, lichtgrijze vloeren met enkele zwarte banen, witte gordijnen en accenten in primaire kleuren voor kussens en tafelkleden. Tevens bracht de kunstenaar, zowel in- als exterieur, kleurvlakken aan die ruimtewerking creëerden.

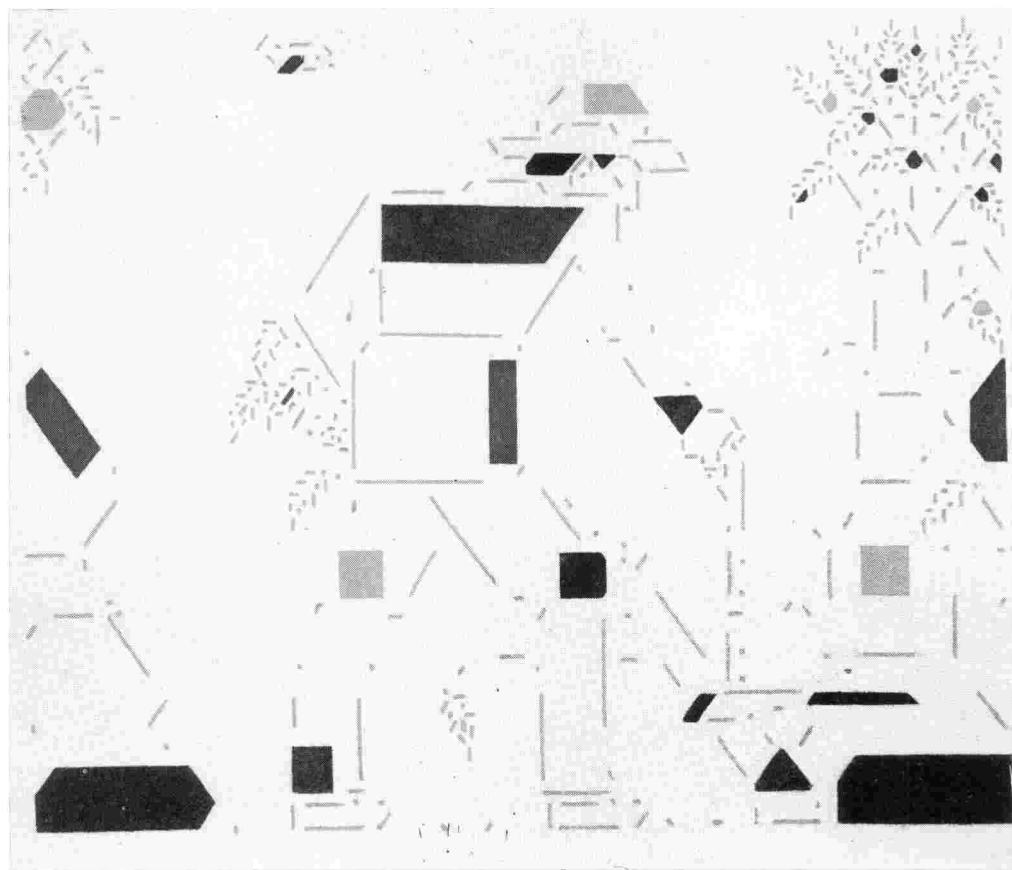
Door de jaren heen werkte het echtpaar aan het behoud van de originele staat van het huis. Dit alles voor hun eigen plezier en om, in de voetsporen van Van der Leek, bekendheid te geven aan samenwerking tussen architect en beeldend kunstenaar.

Bart van der Leek in de tuin van zijn atelierwoning in Blaricum, Emmenserweg 34, in gesprek met architect Piet Elling.

Het gezin Van der Leek (1934); van links naar rechts: Hans, Bertha van der Leek-Teerink, Bep, Noor, Bart van der Leek.

Bart van der Leek: De maaier 1946-1952, olieverf op doek 78 x 94 cm.

Museum Insel Hombroich met het restaurant.

Er was en is veel belangstelling uit binnen- en buitenland voor het huis: uit Italië, Engeland, Duitsland, meestal vanuit architectuurorganisaties. Over het algemeen kwamen er enkele mensen tegelijk naar het huis aan de Schapendrift. Schöne herinnert zich echter ook de komst van een, onverwachte, bus vol belangstellenden uit Engeland. Flexibel hebben Onno en Hans het gezelschap in groepjes verdeeld.

Na de dood van Bart van der Leek in november 1958 vroeg zijn vrouw Bertha van der Leek-Teerink aan Onno Schöne de nalatenschap te regelen en de zaken ten aanzien van de kunstwerken te gaan beheren. Van der Leek was een krachtige figuur die geen bemoeienis met zijn zaken had gewenst. Hij exposeerde een enkele maal, uitsluitend op dringend verzoek, in Nederland maar nam niet deel aan groepstentoonstellingen en zond geen werk in voor buitenlandse exposities. De belangrijkste oorzaak voor deze terughoudendheid lag in zijn karakter. Daarnaast had Van der Leek zijn kunst een gebruiksfunctie in de maatschappij waarin hij leefde toebedacht, vooral in samenhang met architectuur. Zo was er werk van hem in Nederlands particulier bezit, maar de meeste kunstwerken bevonden zich, door bemiddeling van de kunsthistoricus H.P. Bremmer, in het Kröller-Müller Museum te Otter-

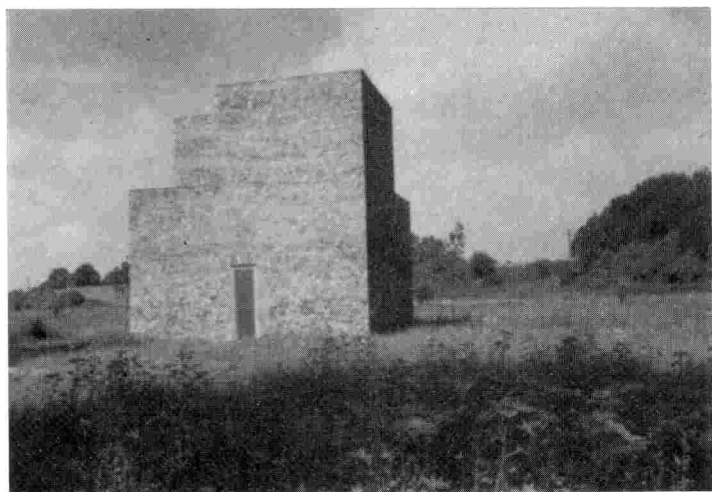
lo. Van een internationale promotie zoals bij Mondriaan en Van Doesburg, die veel in het buitenland werkten, was geen sprake. Door de vraag van zijn schoonmoeder kwam Schöne in de gelegenheid het werk van Van der Leek heel voorzichtig uit die geïsoleerde positie te halen en succesievelijk internationale bekendheid te geven. Dit alles in nauw overleg en samenwerking met de drie kinderen van Van der Leek; zijn dochters Noor, Hans en Bep.

Door de realisatie van het huis en de promotie van het werk van Van der Leek zijn

er vele internationale contacten ontstaan. Een ontmoeting, die een belangrijke rol in het leven van Onno en Hans Schöne zou gaan spelen, kwam in 1983 tot stand via Het Stedelijk Museum te Amsterdam. Karl-Heinrich Müller (1936), een makelaar en projectontwikkelaar uit Düsseldorf, had werk van Van der Leek in bezit en hoorde over het huis in Blaricum.

Sinds 1968 verzamelde Müller kunst, antiek en etnografica uit Europa, Afrika en China, met schilders als Paul Cézanne, Hans Arp, Bart van der Leek en Kurt Schwitters, in zijn verzameling. Werken uit het vroege China: de Han-, Tang- en Mingtijd, sculpturen uit Afrika, China, Cambodja en kleding uit de oude Nascacultuur uit Peru. Jarenlang had hij tevergeefs gezocht naar een museale plek in de buurt van steden als Bonn en Düsseldorf voor het onderbrengen van zijn privé-collectie. In 1982 vond hij het landgoed *Hombroich* (bij Neuss) aan de rivier de Erft. Het verwaarloosde landgoed met een classicistische villa uit 1820, het *Rosahuis*, en de verwilderde negentiende-eeuwse landschapstuin vormden de basis voor zijn te realiseren museum. Het huis van Elling en Van der Leek in de Blaricumse natuur, bleek precies in de lijn van Müller te liggen.

Hij nodigde het echtpaar Schöne uit hem te bezoeken op het *Insel*. In juni 1984 hebben zij

Museum Insel Hombroich: museumpaviljoen IV, geconstrueerd door Erwin Heerich.

Museum Insel Hombroich: museumpaviljoen III.

Museum Insel Hombroich; entree van het paviljoen met het werk van schilder Gotthard Graubner.

ter plekke van gedachten gewisseld over de plaatsen van de paviljoens voor de kunstverzameling. Op dat moment was er echter slechts één gebouw op het terrein: het *Rosahuis*, waarin de gehele kunstcollectie was ondergebracht. Dit huis bleek tevens het logeeradres voor Onno en Hans Schöne. 's Avonds nam Müller afscheid en gaf hen de sleutels van het huis. Hans heeft die nacht niet goed geslapen; het bezorgde gevoel verantwoordelijkheid te hebben voor de rijke collectie speelde haar parten.

Zo ontstond een vertrouwens- en vriendschapsband. Dat Müller geïnspireerd werd moge blijken uit zijn, tegen Hans uitgesproken, woorden: "Ich brauche eine Inselmutter".

Het echtpaar Schöne heeft de verdere ontwikkeling van het museum met belangstelling gevolgd. Ze leerden de medewerkers van Müller kennen met wie hij het tentoonstellingsbeleid ontwikkelde. Erwin Heerich, de beeldhouwer die een aantal paviljoens ontwierp: "Ze zien er uit als sculpturen". Bernhard Kor-

te, de landschapsarchitect die de Erft reani-meerde en de landschapstuin ontwierp, die net zo mooi moest worden als de tuin van Monet in Giverny. De schilder Gotthard Graubner die vorm gaf aan het tentoonstellen van de collectie. En Kitty Kemr, de conservator van een museum zonder naambordjes, suppoosten en klimaatbeheersing, soms zelfs zonder deuren, zodat de wind vrij spel heeft.

Op dit museum beïnvloedt de natuur de beleving van de aanwezige kunst. Een van de consequenties is dat enkele kunstvoorwerpen, o.a. schilderijen van Van der Leek, waarschijnlijk onder de vocht- en temperatuurswisselingen te lijden hebben. Müller vindt dat niet erg. In zijn opvatting is kunst een levend organisme dat op een dag moet sterven, net als Insel Hombroich zelf. Het echtpaar Schöne had daar begrip voor maar "we hebben toch wel moeite met het consequent doorvoeren van deze visie". Er vinden gesprekken plaats over restauratie van de aangetaste werken.

Hans Schöne-van der Leek
(1992).

Onno Schöne (1992).

Naast het tentoonstellen van de moderne en oude kunst in de architectonisch bijzondere paviljoens, inmiddels zijn er veertien gebouwen, kwamen er ook concerten in de vierkante museumzaal, het *Labyrinth*. Onno Schöne herinnert zich het eerste concert; de bouw was nog niet gereed, het dekzeil klapperde, ijzige kou en Müller die dekens van zijn bed haalde om de pianist in te wikkelen. Later, toen het gebouw klaar was, werd er een concert gegeven door harpiste Alice Giles. Daar waren Onno en Hans zeer van onder de indruk. Ze vertelden Müller dat zij een concert van deze harpiste wensten tijdens de viering van hun vijftigjarig huwelijksfeest. Met kinderen en kleinkinderen zijn ze op die feestdag in 1989 naar Insel Hombroich gegaan en in het *Rosahuis*, de familie omringd door Müller en zijn naasten, heeft de harpiste 'wonderschoon' voor hen gespeeld. "Deze dag werd een mijlpaal in ons bestaan; ook in de relatie met Müller."

Hans was in de laatste jaren van haar leven veel ziek en raakte snel vermoeid. Ze ging echter toch zo vaak mogelijk met haar man naar het *Insel*. Door gebruik te kunnen maken van een eigen ingang en de mogelijkheid uit te rusten heeft zij, tot een jaar voor haar dood, naar deze geliefde plek kunnen gaan. In april 1995 overleed zij in hun huis aan de Schapendrift, haar belangrijkste plek in de natuur, ook wel liefdevol *Klein Hombroich* genoemd.

Onno Schöne kijkt terug op een leven waarin hij samen met Hans hun ideaal, vernieuwingen in kunst en architectuur toe te passen en te stimuleren, heeft kunnen realiseren. Het werk van Bart van der Leek was daarin het verbindingspunt. Hij is blij met de invloed die deze

ideeën op hun leven hebben gehad. "Die sfeer van vrijheid sprak mij als jongen al enorm aan en inspireerde mij tot het open staan voor veranderingen en creativiteit. Hans en ik zijn samen in dat gevoel van vrijheid gegroeid en we wilden dat graag doorgeven aan andere mensen. Deze instelling heeft ons vele waardevolle ontmoetingen en ervaringen opgeleverd. De ideeën van deze kunstrichting zijn voor mij ook een grote steun geweest bij het creëren van De Bijvanck, tussen 1970 en 1980 in Baricum. Als wethouder Ruimtelijke Ordening had ik toen de bouw van deze nieuwbouwwijk in mijn portefeuille."

In mei, als in de ogen van Onno Schöne de natuur daar op z'n mooist is, gaat hij mee op reis naar dit unieke museum. Dan is hij weer bereid over zijn rijke ervaringen te vertellen.

Om de cirkel rond te maken: de interieurtekening van het huis in Blaricum hangt in Museum Insel Hombroich.

Het bovenstaande kwam tot stand op basis van persoonlijke gesprekken met de heer Onno Schöne te Blaricum. Het ligt in de bedoeling om in mei 1996 een reis naar Museum Insel Hombroich te houden. Deze reis wordt georganiseerd door de Stichting Couleur Locale binnen het project: Blaricum Centraal; zijn cultuurhistorische plekken van dichtbij. Voor meer informatie verwijs ik naar TVE 13 (1995), p. 19.

Indien U belangstelling heeft voor deze bijzondere reis kunt U zich opgeven bij de Stichting Couleur Locale, Postbus 101, 1260 AC Blaricum, Lida Calis, tel. 040-211 11 10. Voor verdere informatie zie onder de rubriek 'Actualiteiten'.

De ontwikkeling van de infrastructuur van Weesp tot de 17de eeuw

H. Bakker

Weesp had in de zeventiende en achttiende eeuw enige bedrijven binnen zijn veste waarvan de produkten nationaal en internationaal aftrek vonden. In zijn "Beschrijving van Weesp en Weespercarspel" schrijft F. Boogaard daarover: *Oudtijds was Weesp zeer vermaard door hare bierbrouwerijen, wier aantal zeer aanzienlijk moet geweest zijn. Het bier werd buiten en binnen 's Lands verzonden, en was door het geheele land beroemd, en bekend onder de naam van Vlaamschen Doctor. Zeker oude schrijver zegt: de inwoners van WEESP zijn rijk en hebben nu die neeringh van 't beste bier dat over Hollandt gedroncken wort.* Over branderijen zegt hij: *LUDOLF SMIDS schreef ten jare 1711 in zijne Schatkamer: "Heden heeft ze (Weesp) een naam niet alleenlijk van een Weesper biertje, maar ook wegens hare koorbranderijen en het mesten van varkens.* In een werk in het jaar 1750 bij J. Tirion uitgegeven lezen wij: *De branderijen van moutwijn en genever zijn de grootste tak van bestaan dezer plaats.*¹ Genoemde bedrijven, die hun faam vooral te danken hadden aan de kwaliteit van het Vechtwater, konden uiteraard alleen floreren wanneer zij verzekerd konden zijn van een ongestoorde aanvoer van grondstoffen en een even ongestoorde afvoer van hun produkten. Dit betekent dat Weesp destijds over een gedegen infrastructuur van wegen en vaarten moet hebben kunnen beschikken. Bepalend voor de infrastructuur van Weesp zijn de ontwikkelingen van de in de wijde omtrek van de stad liggende polders, vaarten en bedijkingen geweest. Uit de annalen blijkt dat het stadsbestuur voor die omgeving een warme belangstelling koesterde en in samenwerking met andere steden en dorpen, die door dezelfde wateren bedreigd en bediend werden, belangrijke werken uitvoerde en beheerde, waardoor de waterbeweging beheersbaar werd en de interstedelijke verbindingen verbeterden.

In de vroege middeleeuwen was het noordelijk stroomgebied van de Vecht ongeschikt voor

bewoning en economisch nauwelijks van belang. Het was een veengebied dat vrijwel geheel uit water bestond. Water dat zichtbaar aan de oppervlakte aanwezig was in de riviertjes die door het gebied hun weg zochten – de Vecht, de Gaasp, het Gein, het Smal Weesp en de Aetwesel – in de meren die het gebied aan drie zijden omzoomden – de Watergraafs- of Diemermeer, de Bijlmermeer, de Horster- of Overmeer en de Naarder- of Uitermeer – en in de Zuiderzee die het gebied in het noorden afslot. Maar ook in het "land" tussen deze wateren was, weliswaar minder zichtbaar, veel water aanwezig. Dit land was zodanig met water doordrenkt dat het tot 80% van de materie kon uitmaken.²

Het wonen en werken van de vroege bewoners in dit gebied werd dan ook in hoge mate bepaald door het omringende water, zowel door de overvloedige aanwezigheid als door het onvoorspelbaar en onstuimig gedrag ervan onder invloed van de weersomstandigheden. De toenmalige waterstaatkundige werken hadden dan ook primair tot doel het land te beschermen tegen wateroverlast. Bij toenemende economische activiteit en de daarmee gepaard gaande groeiende goederenstromen werd het waterstaatkundig beleid daarnaast gericht op de vervoersmogelijkheden over water en over land.

De eerste geregistreerde tekenen van economisch leven in Weesp en omgeving stammen uit het begin van de 14e eeuw. In de rekeningen van de grafelijkheid van Holland staan dan tienden genoteerd die afkomstig zijn uit genoemd gebied. Het zijn de afgedragen korentienden en smaltienden wat er op wijst dat er in dit gebied landbouw en veeteelt bedreven werd.³ Deze agrarische bedrijvigheid genereerde een aantal andere activiteiten. Aan de ene kant leverde het de grondstoffen voor diverse vormen van nijverheid en produkten voor de handel, aan de andere kant stelde het eisen aan het land. Wat de eerstgenoemde on-

Plattegrond van Weesp, ca. 1560, door Jacob van Deventer.

derwerpen, nijverheid en handel betreft komt de informatie langs indirecte weg. Dat er een molen was weten we omdat in 1310 enige Weespers zich voor de moord op een molenaar moesten verantwoorden.⁴ Dat er handel in zuivelprodukten was en dat er kwaliteitseisen aan deze produkten gesteld werden weten we omdat Alebrecht Goyerszoon in 1307 gevangen werd gezet omdat hij *vule botter ter markte brochte t' Utrecht*.⁵

Landbouw en veeteelt stelden in deze gebieden eisen aan de waterhuishouding, in de zin van handhaving van waterpeil en verdediging tegen overstroming. Voor de interlokale handel was juist de bevaarbaarheid van de wateren van groot belang. Gezien echter de aard van het toenmalige verkeer, te voet en met trekschuiten, mochten de voetpaden en de trekpaden voor man en paard niet veronachtzaamd worden. Wilde een vaart bruikbaar zijn als transportweg dan moest er een trekpad langslopen dat tevens diende als voetpad. Zo'n trekpad groeide dan allengs uit tot wagenweg. Door het veelvuldig dichtvriezen van de vaarwegen tijdens hevige koude – de gouden eeuw was de periode van een kleine ijstijd – moesten deze wagenwegen in de winter in belangrijke mate het beroepsvervoer verwerken.

De landschappelijke situatie rond Weesp ten tijde van de eerste sporen van economisch leven aldaar was het resultaat van een eeuwen-

lange strijd met het water. Deze strijd werd mede bepaald door de machtsverhoudingen in Gooi- en Vechtstreek. Zoals gezegd kon verbetering van de waterbeheersing alleen bereikt worden in samenwerking met andere steden en dorpen. Deze samenwerking kwam aanvankelijk voornamelijk tot stand na een overstroming of een dijkdoorbraak. Geografisch konden maatregelen tegen dergelijke wateroverlast verstrekende gevolgen hebben. Zo blijkt uit een oorkonde van 1440⁶ dat de stad Amsterdam tezamen met de ridders en waarslieden onder Diemen en de dijkplichtigen uit Utrecht de zeedijk bij Ipensloot zouden gaan versterken. Hertog Philips van Bourgondië stelde in deze oorkonde vast hoe de controle op deze dijk georganiseerd moest worden. Hierbij werden naast de baljuw van Amsteland, vier waarslieden uit Utrechtse dorpen en zes waarslieden uit Hollandse steden of dorpen betrokken, waaronder één uit Muiden, één uit Weesp en één uit Weesperkarspel. Dit omdat de Vecht in open verbinding stond met de Zuiderzee tot aan de Hinderdam en de Vechtdijken vanaf Muiden tot aan de Hinderdam zeedijken waren.⁷

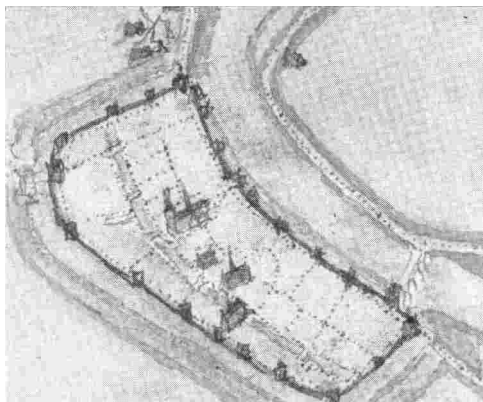
Ondanks de vele zorgen die men aan de dijken besteedde kwamen overstromingen door stormvloed nog regelmatig voor. Over de stormvloed in het Zuiderzegebied in 1507 worden wij vrij uitvoerig ingelicht door de "Rekening van de bisschoppelijke rentmeester van Vollenhove". In deze rekening wordt de stormvloed gedateerd omstreeks 16 oktober. Willem Hermans van Gouda, die in de jaren 1507-1510 gelijktijdig met deze gebeurtenissen de geschiedenis van de oorlog tussen Holland en Gelre beschreef en in januari 1509 Weesp bezocht, bericht ons dat tegen de winter de Zuiderzeedijk bij Weesp wegspoelde, zodat men met schepen over het ondergelopen land kon varen.⁸ Fockema Andreae concludeerde uit het feit dat de omgeving van Weesp en Mui-

den uit Utrecht de zeedijk bij Ipensloot zouden gaan versterken. Hertog Philips van Bourgondië stelde in deze oorkonde vast hoe de controle op deze dijk georganiseerd moest worden. Hierbij werden naast de baljuw van Amsteland, vier waarslieden uit Utrechtse dorpen en zes waarslieden uit Hollandse steden of dorpen betrokken, waaronder één uit Muiden, één uit Weesp en één uit Weesperkarspel. Dit omdat de Vecht in open verbinding stond met de Zuiderzee tot aan de Hinderdam en de Vechtdijken vanaf Muiden tot aan de Hinderdam zeedijken waren.⁷

den overstroomd lag, dat ook Amstelland de gevolgen daarvan ondervond.⁹ De "informatie van 1514" getuigt van ijsgang op de Vecht. Over Weesp wordt nl. vermeld dat één van de stadspoorten mitten vorst wechgelopen es.¹⁰ De herstelkosten zouden 2000 Rijnse gulden bedragen.¹¹

Een gebied dat herhaaldelijk met wateroverlast te kampen had was het Hollands-Utrechts veengebied. De waterstaatkundige toestand van dit gebied was nogal ondoorzichtig en ook de grens tussen Holland en het Sticht was niet overal precies aanwijsbaar. Dit leverde nogal eens twist op tussen de bewoners van de verschillende gewesten. Dit was zeker het geval als Utrecht door hoge waterstand in de Rijn een teveel aan water kreeg te verwerken. Normaliter werd dit water via de Vecht weer afgevoerd, zodra echter de toegevoerde hoeveelheid de afvoercapaciteit van de Vecht te boven ging kreeg Utrecht te maken met overstroming. Om dit laatste te voorkomen loosde Utrecht dit overtollige water naar het aangrenzende Hollandse gebied. Dit was voor Amstelland, het Hollandse gebied tussen Amstel en Vecht dat zonder de Utrechtse bijdrage al voldoende problemen met zijn waterhuishouding had, reden om te onderzoeken hoe aan de wateroverlast en aan de Utrechtse lozingen op zijn gebied een einde gemaakt kon worden. Jan Banninck, een Amsterdamse jurist en één van de grootgrondbezitters van Amstelland werd met dit onderzoek belast. Hij liet de Amsterdamse stadsbouwmeester Willem Croock het gebied in kaart brengen. Nadat deze de ligging van de grens tussen Holland en het Sticht vastgesteld had kon Banninck overgaan tot ontwerpen en uitvoeren van een waterstaatkundig beheerssysteem. Dit behelsde het leggen van dammen langs de Hollands-Utrechtse grens en de afdamming van enkele riviertjes. Uiteraard betwistte Utrecht de ligging van de grens en de rechtsgeldigheid van de afdammingen want het gevolg ervan was duidelijk: het Utrechtse veengebied kwam onder water te staan.¹² Bij herhaling werden de dammen dan ook doorgestoken. Na veel ruzie in woord en geschrift en handgemeen met 'blote' wapens wonnen de Hollandse heren het pleit.¹³

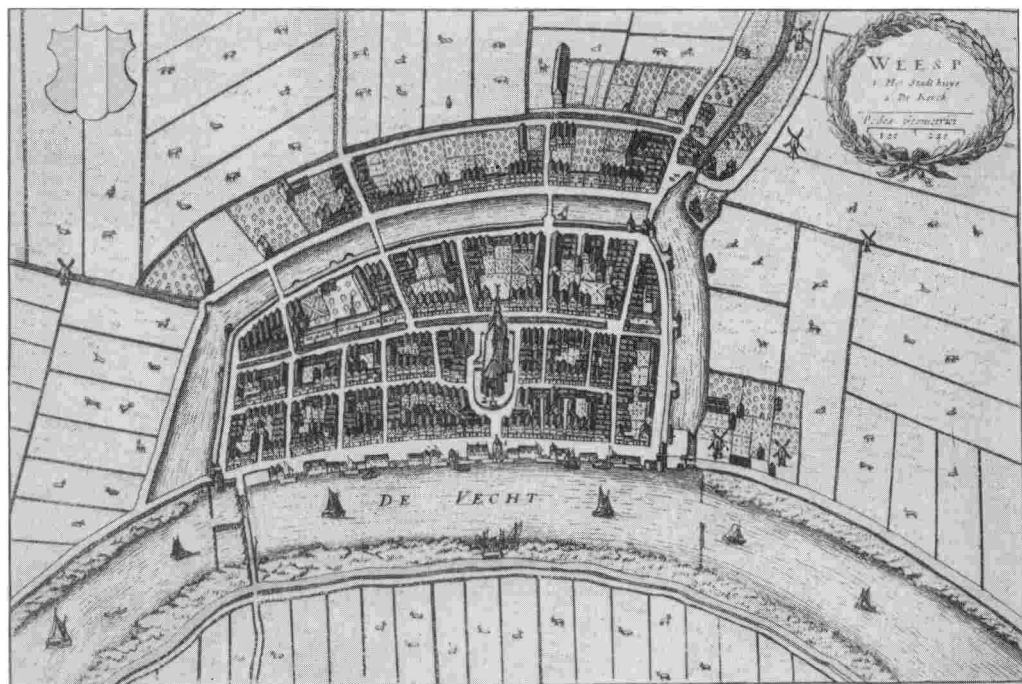
Inmiddels hadden de ingelanden van Amstelland in december 1524 aan keizer Karel V, als graaf van Holland, verzocht om een heem-

Bijkaart bij de plattegrond van Weesp van Jacob van Deventer, ca. 1560.

raadschap voor Amstelland in te stellen. De keizer voldeed aan dat verzoek door in september 1525 een ordonnantie uit te vaardigen waarbij het toezicht op de landscheiding van Amstelland werd geregeld. Verder werd daarin bevolen dat de baljuw van Amstelland, als dijkgraaf, jaarlijks zes heemraden zou kiezen uit de gerechten van Amsterdam, Weesp, Ouderkerk, Amstelveen, Diemen en Waverveen, teneinde de hele ring van Amstelland te schouwen. Deze ring bestond uit een aarden dijk die het gehele gebied van Amstelland omsloot en als zodanig niet alleen het gebied tegen wateroverlast beschermde maar tevens door een voetpad over de kruin de interlokale verbindingen in het gebied verbeterde.

Voor Weesp, dat aan de ringdijk gelegen was, vormde die een prettige aanvulling op de mogelijkheden en voorrechten die het al sinds de 14e eeuw op het gebied van verkeer had. Nadat het in 1355 van hertog Willem van Beieren stadsrechten had verkregen verleende de hertog een jaar later aan Weesp vrijheid van alle land- en watertollen in Holland, Zeeland en Friesland.¹⁴ In 1401 werd dit gevolgd door een privilege van Albrecht van Beyeren dat de stad vrijdom van de tol van Spaarndam verleende.¹⁵ Op handelsgebied had de stad in 1386 van dezelfde Albrecht al vergunning gekregen om een jaarmarkt te houden. Een verdere uitbreiding van de handels- en verkeersmogelijkheden kwam in 1463 tot stand door een overeenkomst tussen Utrecht, Muiden en Weesp waarin de steden vrijgeleide en veiligheid voor hun poorters boden en verkregen.¹⁶

Plattegrond van Weesp door Joan Blaeu, 1649. Kopergravure 15 x 23 cm. Het noorden ligt rechts.

Het hierboven vermelde voetpad verbeterde voor Weesp o.m. de verbinding met Amsterdam. De Amsterdamse koopman die in de tweede helft van de 16e eeuw zijn waren op de Weesper jaarmarkt wilde aanbieden stonden zowel reiswegen over land als over water ter beschikking. Eén mogelijkheid was de veerschuit over de Zuiderzee naar Muiden en vandaar over de Vecht naar Weesp. De jaarmarkt vond plaats rond 10 oktober, de route over zee was dan soms wel wat onstuimig. Een route over binnenwateren waarmee de oversteek over de Zuiderzee vermeden kon worden was nauwelijks aantrekkelijker. De Diemermeer was een grote plas water die dikwijls als een zee zeer hol stond, evenals de Bijlmermeer die in die jaren veel groter was dan in later tijden.¹⁷ Te voet ging de weg over de dijk richting Muiden. Daar aangekomen kon hij kiezen voor de weg door het Papeland of voor de dijk langs de Vecht. Wanneer zijn bagage wat omvangrijker was zou hij voor de waterverbinding moeten kiezen. Bij de keuze voor de landroute werd de omvang van 's mans bagage bepaald door de spankracht van zijn rug.

Naast waterbeheersing en goede transportroutes was ook een goede kwaliteit van het Vechtwater voor Weesp van uitzonderlijk belang. Op grond van de kwaliteit van dit water hadden zich in Weesp verschillende takken van nijverheid die de steunpilaren van zijn economie vormden, kunnen ontwikkelen. De kwaliteit van dit water had meer dan lokale bekendheid, want vanuit Amsterdam en vanuit het Hollands Noorderkwartier kwamen in die tijd speciaal ingerichte waterschepen Vechtwater innemen om de bedrijven in de hoofdstad en in het Noorderkwartier van goed drinkwater te voorzien.¹⁸

De Vecht leverde echter met zijn water niet alleen één van de processtoffen voor genoemde bedrijven maar vormde ook, samen met het Smal Weesp, de weg waarover de grondstoffen en de brandstof werden aangevoerd en de produkten afgevoerd. Bovendien maakten genoemde rivieren deel uit van de handelsroute van Amsterdam via Utrecht naar de Rijn en verder naar het Duitse achterland. Zo maakten dus ook schepen op weg daarheen, afhankelijk van de omstandigheden, gebruik van deze route via het Smal Weesp

naar de Vecht. Dit betekende dat deze waterweg schepen met een laadvermogen van 600 ton moest kunnen verwerken. Dit gold dus ook voor de sluis in het Smal Weesp bij de Noorder- of Muiderpoort van Weesp die verbinding gaf met de Vecht. Deze sluis die in de ringdijk van het Hoogheemraadschap van Amstelland lag stamde uit de 15e eeuw en was in zijn eeuwenlange bestaan al meerdere malen aan de verkeersstromen aangepast. Bij de verbouwing van 1564¹⁹ had men rekening gehouden met de dubbele functie die deze sluis had. Deze vormde namelijk niet alleen de scheiding tussen twee watersystemen met een verschillend waterpeil maar ook vormde hij in die tijd de scheiding tussen brakke water van de Vecht en het zoete water van Amstelland.

De Vecht was van oorsprong een zijtak van de Rijn die bij Muiden in de Zuiderzee uitmondde en was door deze open verbinding met de zee onderhevig aan de werking van eb en vloed. Vanuit het Sticht had men door de eeuwen heen deze getijde-invloeden geleidelijk aan teruggedrongen door sluizen in de Vecht te leggen. De eerste werd gelegd aan de noordzijde van de stad Utrecht, de tweede in de Otterspoordam bij Breukelen en de laatste in de Hinderdam bij Nigtevecht op de scheiding van het Sticht en Holland. Dit betekende dat bij de verbouwing van de sluis in 1564 en ook nog bij de reparatie in 1637, de Vecht bij Weesp nog in open verbinding met de zee stond en bij vloed daar ter plaatse brak zeewater bevatte. Om het binnentreden van dit brakke water bij het schutten zoveel mogelijk te beperken was de Weespersluis opgebouwd uit twee achter elkaar liggende kolken van verschillende afmetingen. De kleine kolk, 83 voet lang, 15 voet breed en 11 voet 7 duim diep, was groot genoeg voor de verwerking van het lokale verkeer met marktschuiten, melkschuiten e.d. Deze konden dan ook bij hoog buitenwater gescht worden waarbij dan relatief weinig brak water via het Smal Weesp in de achterliggende polders ingelaten werd. Slechts bij grotere schepen en zo mogelijk bij laag buitenwater werd de grote kolk gebruikt. Om ook bij het gebruik van de grote kolk het doorstromen van brak water zo veel mogelijk te beperken was deze kolk zo breed gemaakt dat meerdere schepen tegelijkertijd naast elkaar gescht konden worden. Deze grote kolk was 140 voet lang en 93 voet breed.²⁰

Hiermee is min of meer de situatie geschetst

van de materiële infrastructuur op waterstaatkundig gebied die Weesp aan het eind van de zestiende eeuw ten dienste stond. Daarnaast kon Weesp beschikken over een immateriële infrastructuur in de vorm van verleende rechten, privileges, octrooien etc. Samen met zijn economische bedrijvigheid vormden deze voorzieningen de grondslag waarop Weesp mee kon dingen in de economische ontwikkeling van Holland die in de periode na ongeveer 1580 in een stroomversnelling raakte.²¹

Noten

1. F. Boogaard, *Beschrijving van Weesp en Weespercarspel* (Fotografische herdruk van juli 1979 van het werkje uit 1849) 3.
2. M. Donkersloot-de Vrij, *De Vechtstreek*. Oude kaarten en de geschiedenis van het landschap. (Weesp 1985) 19.
3. H.G. Hamaker, *De rekeningen der grafelijkheid van Holland onder het Henegouwsche huis*. Eerste deel (Utrecht 1875) 6, 7 en 267.
4. P.W.A. Immink en A.J. Maris, *Registrum Guidonis* (Utrecht 1969) nr 246, 225.
5. H.J. Smit, *De rekeningen der graven en gravinnen uit het Henegouwsche huis* (Utrecht 1929) 2e deel, 412.
6. M.R. Hermans, *Inventaris van het archief van het Hoogheemraadschap van den Zeeburg en Diemerdyk*. (1307) 1544-1970. (Amsterdam 1990) 9.
7. L.A. Quarles van Ufford, *Hoogheemraadschap Amstelland*, brochure uitgegeven ter gelegenheid van het 450-jarig bestaan van het Hoogheemraadschap Amstelland (g.p., 1981) 12.
8. M.K.E. Gottschalk, *Stormvloed en rivieroverstromingen in Nederland*, dl II, de periode 1400-1600 (Assen 1971) 322, 323.
9. S.J. Fockema Andreac, *Studien over waterschapsgeschiedenis*, IV Het Nedersticht (Leiden 1950) 32, nr 3.
10. R. Fruin, *Informacie 1514 up den staet faculteyt ende gelegentheijt van de steden ende dorpen van Hollant ende Friesland* (Leiden 1866) 198.
11. Gottschalk, 385.
12. Fockema, 33.
13. Quarles, 5.
14. *Die hantvoesten ende privilegien der stede van Weesp eertijts gegunt ende gegeven van die graven van Hollant*, deel A, fol. 80 Bibliotheek Gemeentearchief Weesp (GAW) 7.1.36 deel A en B (fotocopie).
15. a.w. fol. 92.
16. a.w. fol. 77-79.
17. *Memorie d.d. 17 april 1853*, 3. G.A.W. Archief Commissarissen van het Zandpad, ongenummerd.
18. Boogaard 4.
19. G.A.W. Archief Sluizen, los document 20 okt. 1564.
20. Amsterdamse maat: 1 voet = 11 duim = 0,283 m.
21. J.L. van Zanden, *Arbeid tijdens het handelskapitalisme* (Bergen 1991) 48.

Activiteiten van de Stichting Tussen Vecht en Eem

Aanmelding voor stiftsreis nog mogelijk tot uiterlijk 1 april a.s.

In het decembernummer van dit tijdschrift is aangekondigd dat op zaterdag 1 juni 1996 voor de laatste maal een TVE-stiftsreis naar Susteren (middeleeuws vrouwenstift), het zeventiende-eeuwse vestingstadje Stevensweert en kasteel en tuinen van Arcen gehouden zal worden. Voor het doorgaan van deze excursie zijn ten minste 50 deelnemers noodzakelijk. Dat aantal is helaas nog niet bereikt. Indien U zich nog niet hebt opgegeven, maar wel

overweegt om deze interessante (en goedkope!) reis mee te maken, die ons niet alleen door de ruimte, maar ook door de tijd voert, dan is het nu tijd om U te melden bij mevr. T. Kruijmer-Vos, Botterstraat 7a, 1271 XL Huizen. De kosten bedragen voor een TVE-donateur en één introducé(e) f55,- (inclusief bus, koffie en lunch). Sluitingsdatum: 1 april.

NIET WACHTEN MAAR NU DOEN!

Open Dag Tussen Vecht en Eem Muiden 11 mei 1996

Dit jaar zal in mei wederom een open dag georganiseerd worden door de Stichting Tussen Vecht en Eem. Deze keer staat Muiden centraal. Op deze feestelijke dag zijn er voor jong en oud tal van activiteiten georganiseerd. Het programma ziet er als volgt uit:

09.30 Ontvangst

10.00 Welkom door de Burgemeester, waarna een openbare vergadering van TVE

10.20 Drie lezingen intermezzo.

- Floris V en Muiden (prof.dr H.D. Leupen)
- Muiden en de stelling van Amsterdam (spreker nog niet bekend)
- Het nieuwe IJburg (Ir M.H.E. Veldhuizen)

12.00 Aperitief en lunch

13.00 Excursie naar fort Pampus

De kosten hiervoor bedragen f15,- voor de boot en entree en f2,75 voor de gids.

13.30 Vertrek overige excursies.

- Stadswandeling door Muiden met een bezoek aan de gerestaureerde kerk en daarna een diavoorstelling met het thema "Muiden toen en nu".
- Vestingwandeling door Muiden, met o.a. een bezoek aan de Westwal.
- Rondwandeling door Muiderberg met (facultatief) een beklimming van de toren.

15.30 Orgelbespeling in de gerestaureerde kerk met toelichting door de heer Koos Damman, organist van de kerk

16.00 Sluiting

Het aantal deelnemers is helaas beperkt tot ca. 120. U kunt zich van deelname verzekeren door de ingesloten antwoordkaart in te vullen en op te sturen.

Goois Museum

De tentoonstelling "Voor Hilversum behouden, de historische schilderijen-collectie van de gemeente Hilversum" is in het Goois Museum te bezichtigen van 3 februari tot en met 24 maart 1996. De titel "Voor Hilversum behouden" refereert aan de zorg die recentelijk besteed is aan de conservering van de collectie en is tevens een knipoog naar de collectie hedendaagse kunst van de gemeente Hilversum, waarvan een deel werd geveild in 1995.

Het is een unieke gelegenheid om de circa tweehonderd schilderijen uit de 18e, 19e en begin 20e eeuw te komen bewonderen van bekende en onbekende kunstenaars uit het Gooi, omdat het de eerste en waarschijnlijk de laatste keer is dat de verzameling in zijn totaliteit bijeengebracht is. De olieverfdocktonen tonen het publiek met name realistische portretten, stillevens, huiselijke taferelen en landschappen die in het Gooise zijn geschilderd of zijn gemaakt door Gooise kunstenaars.

De collectie

De historische collectie schilderijen van de gemeente Hilversum bestaat uit schilderijen, die aan de gemeente zijn geschonken of in opdracht zijn gemaakt en uit kunstwerken die vanaf 1934 bijeengebracht zijn door de Stichting Museum het Gooi en omstreken. Een waardevolle aanwinst was de collectie van meer dan 20 schilderijen uit het legaat van mevrouw Disselkoen-Brasser in 1947 met werken van ondermeer Krabbé, Hulshof Poll en B.C. Koekkoek.

Het aankoopbeleid werd bepaald door het bestuur van de Stichting Museum het Gooi en ging uit naar kunstenaars, die in het Gooi woonden en werkten.

Te zien zijn onder andere olieverven van de Hilversumse Kunstenaarsgroep uit de 18e eeuw, met werken van Jan van Ravenszwaay, P.G. van Os, B.C. Koekkoek, Johan van Ra-

James de Rijk, Landschap, olieverf, 19e eeuw.

Jean Henri Makkink, Sijdesberg te Huizen, olieverf, 1943

venszwaay en Johannes Esman. Uit de 19e eeuw zijn werken te zien van: J.H.B. Koekoek, James de Rijk en Lion Schulman. De 20e eeuw is vertegenwoordigd met olieverfdoeken van ondermeer Jan Rijlaarsdam, Jan Makkink en Johan Briedé.

Het conserveringsproject

Het conserveringsproject voor schilderijen van de Stichting Kunst en Cultuur van de Provincie Noord-Holland heeft in 1994 en 1995 geleid tot het preserven van de schilderijen uit de collecties van een aantal kleine en middelgrote musea in Noord-Holland, waaronder ook het Goois Museum. Preserverende handelingen aan een schilderij voorkomen dat de conditie van een schilderij achteruit gaat, waardoor conservering en eventuele restauratie in de toekomst minder intensief is. Tevens is voor elk schilderij een conditie-rapport gemaakt, waarop een conserveringsadvies en een restauratieadvies is aangegeven. De werkzaamheden zijn verricht door het Provinciaal Restauratie Atelier in Haarlem. Voor de financiering van het project is een beroep gedaan op gelden uit het Deltaplan voor behoud en beheer van cultureel erfgoed van het Ministerie van WVC en gelden uit het provinciaal museumkrediet.

Nieuw depot

Na afloop van de tentoonstelling "Voor Hilversum behouden", vinden de schilderijen deels hun weg terug naar plekken verspreid over de gemeentelijke kantoren. Anderen zullen terugkeren naar het depot.

Het nieuwe depot in het Raadhuis, voorzien van de juiste klimatologische omstandigheden, wordt dit voorjaar in gebruik genomen. In dit depot kan het Goois Museum na vele jaren gebruik gemaakt te hebben van diverse locaties, de kern-collectie van het museum op juiste wijze bewaren. Naast schilderijen zullen hier ook tekeningen, foto's, gebruiksvoorwerpen, grotere objecten, textilia en archeologische vondsten worden opgeslagen.

Catalogus

Bij de tentoonstelling "Voor Hilversum behouden", de historische schilderijencollectie van de gemeente Hilversum", verschijnt een compleet geïllustreerde catalogus met een beschrijving van alle werken uit de collectie. Deze catalogus werd samengesteld door Ed van Mensch en Johan Engwerda en is bij de balie in het Goois Museum verkrijgbaar.

Uit de tijdschriften

Vechtkroniek, uitgave van de Historische Kring Gemeente Loenen, nr. 1, december 1994.

In december 1993 was een groep mensen in het gemeentehuis van Loenen aanwezig om zich te beramen of er een historische kring gemeente Loenen zou komen. Najaar 1994 was de zaak beklonken en uit de handen van de werkgroepen is nu de eerste aflevering van het tijdschrift gekomen, zo schrijft voorzitter Maarten Bootsma.

En dat eerste nummer mag er zijn; goed verzorgd, goed geïllustreerd en goede inhoud: artikelen over de Franken, zendelingen en veel veen; de geschiedenis van de gemeente Loenen – Joop Lamme “na 1040 jaar Loenen eindelijk een Historische Kring” –; een bank voor de burgemeester; de pastorie aan de Kerklaan.

Vechtkroniek, uitgave van de Historische Kring Gemeente Loenen, nr. 2, april 1995.

Dit nummer is meteen een themanummer ter gelegenheid van de vijftigste herdenking van de duitse capitulatie, en bevat interessante verhalen met veel historische foto's. Vermeldenswaard in het bijzonder de dagboeknotities van meester Van Schie, die lopen van 10 mei 1940 tot en met 4 mei 1945, hier geselecteerd door Stanny Vester.

De Omroeper, nr. 2, jrg. 8, april 1995, uitgave van de Stichting Vijverberg te Naarden.

In de laatste aflevering van “Uit de tijdschriften”, TVE 3 – september 1995, is een vergissing gemaakt: De Omroeper is niet een uitgave van de Historische Kring Naarden, maar van de stichting als hierboven vermeld.

In hoofdzaak is het aprilnummer een oor-

log- en bevrijdingsnummer: meidagen 1940, september 1944 en bevrijding. De bij de eerste twee artikelen geplaatste foto's werden vlak na de bevrijding gemaakt door de heer A. Bonebakker en zijn nu in het Stadsarchief van Naarden.

“De broodoorlog van Bussum tegen Naarden in 1764” blijft in de oorlogssfeer, maar vrede ademt gelukkig het artikel van mevrouw A.P. Kooyman-van Rossum over het sterrebos, dat door J.P. van Rossum werd aangelegd op de hellingen van het hooggelegen zandterrein tussen Naarden en Huizen, waaruit later het villapark “De Stukken” voortkwam.

De Omroeper, nr. 3, jrg. 8, juli 1995, uitgave van de Stichting Vijverberg te Naarden.

Gustav Mahler was in Naarden, en wel in 1906, en er zijn interessante foto's door de heer H. de Booy genomen in de buurt van Valkeveen, toen de componist ook “Drafna” bezocht; de auteur is J.H. Giskes.

De tekeningen van een achttiende-eeuwse schooljongen uit Naarden zijn door mevrouw drs E. van der Meer in een aardig artikel ondergebracht.

H. Poolman vertelt over het eerste jaar van de Bataafse Vrijheid in Naarden. Het oventje in het Burgerweeshuis, nu het Stadsarchief, is het onderwerp van een artikel door Rob Hufen Hzn.

Het artikel Bastion Katten tot het eind van de 19e eeuw is voer voor liefhebbers van vestingen en van hun bouwgeschiedenis. De auteur David Kips gaat er wel vanuit dat de lezer wat van technische termen afweet.

Velen die de bekende, door Eppo Doeve geschilderde panelen over de Erfgooiers kennen (nu in het gemeentehuis van Huizen), zullen geïnteresseerd zijn om te weten dat de kunstenaar van 1937 tot 1948 in het Gooi heeft gewoond, en wel de eerste maanden daarvan in Naarden.

De Omroeper, jrg. 8 nr. 4, okt. 1995, uitgave van de Stichting Vijverberg te Naarden.

Deze aflevering biedt een levendig, door H. Schaftenaar en J.A. Versteeg geschreven artikel over de Naardense Veemarkt, met een serie leuke foto's.

Het "Brieglebhuus aan het Roelofslaantje" bevat de geschiedenis van "het Vacantie Kinder Feest", hoe het tot stand kwam en groeide van een dagje naar buiten tot een meerdaags schoolreisje. De instelling kreeg een terrein en een huis door schenkingen van milde gevers, doorstond de oorlog van 1940-'45 en veranderde tenslotte in de jaren zestig zoals de hele samenleving veranderde. Het is alles levendig beschreven door Freek Udo.

Historische Kring Eemnes, 17e jrg. nr. 2, juni 1995.

In dit nummer wordt diep in de herinneringen gedoken.

Arie Looman vertelt over zijn werk als koster van de Hervormde Kerk te Eemnes-Binnen (met het "dikke torentje") en hoopt het nog lang te kunnen voortzetten.

Een leerling van de MULO in Baarn had in 1947 zijn geboortebewijs nodig om eindexamen te mogen doen. Hoe hij dat papiertje, na lange omzwervingen, getekend door de burgemeester die op het voorland hooi aan het opladen was, in handen kreeg, wordt door Chris Roothart verhaald.

De korte geschiedenis van het geslacht Pen in Baarn en Eemnes is in een toch nog lang geworden artikel op papier gezet door Henk van Hees en Bertie van Wijk-Blom.

Huizer Kring Berichten, Historische Kring Huizen, 16e jrg. nr. 2, juli 1995.

Naaste de gebruikelijke zakelijke mededelingen komt een aantal onderwerpen aan de orde:

Nederlandse walvisvaart in de zeventiende en achttiende eeuw door J.C.A. Schokkenbroek, conservator van het Nederlands Scheepvaartmuseum in Amsterdam, het boerenbedrijf in Huizen, wat werd er op de eng verbouwd? en verder herinneringen van T. Kos.

Ook een verslag van een onderzoek van de Werkgroep Genealogie en Historisch onderzoek van de H.K. Huizen over "de zaak Makkinje", een diefstal uit 1846. Behalve tot zeven jaar Rasp-, Tucht- of Werkhuis veroordeeld, moest de dader ook nog een half uur te pronk staan in Amsterdam op een openbare plaats met een bord voor de borst waarop al zijn zonden stonden vermeld!

In de Gloriosa, Historische Kring Ankeveen, 's-Graveland en Kortenhoef, 12e jrg. nr. 3, augustus 1995.

Na de boeiende artikelen van Jasper Daams over de 's-Gravelandse kralen van enkele jaren geleden, verschijnt hier een gedeelte van een lezing voor de Kring gehouden door J.M. Veenman. Ditmaal gaat het hier over de kralen uit Ankeveen. Kralen werden veelal diep onderin het ruim als ballast meegenomen door de schepen van de V.O.C. om de gewenst diepgang te krijgen op de tochten naar de Indonesische Archipel. Op de terugreis werd hetzelfde bereikt door het opslaan van grote hoeveelheden koraal, opgevisst in de omgeving van de koraaleilanden bij de Australische kust. Hoe de tuin van het Huis te Ankeveen (waar nu de Martinikerk op het Stichts Eind ligt) destijds werd opgefleurd met stukken koraal uit de V.O.C.-schepen en met resten van de in Amsterdam geproduceerde blauwe kralen, verhaalt deze zeer leesbare bijdrage.

Ds Wumkes vraagt aandacht voor het kleine flatgebouw Noordereinde 3 in 's-Graveland, dat de vereniging "Wijkverpleging" heeft gehuisvest, later veranderd in een afdeling van de "Noord-Hollandse Vereniging Het Witte Kruis". De oprichting heeft nogal wat voeten in de aarde gehad, en de wijkverpleging in 's-Graveland en Kortenhoef (destijds nog niet samen) heeft ook voor wrijvingen gezorgd. Ook van kleine plaatselijke problemen kunnen grote worden gemaakt!

In 1958 werd in het pand Noordereinde 3 de eerste steen gemetseld door Elisabeth Röell, kleindochter van het echtpaar Röell-Sloet van Oldruitenborgh. Het zilveren troffeltje met inscriptie mocht ze houden, hopelijk heeft ze het nog. De gedenkplaten in de hal zijn verdwenen, en ook de eerste steen is weggenomen

en nooit meer tevoorschijn gekomen.

Een merkwaardig verhaal schrijft J.C. van Immerzeel over de zaak Barent Udo, die in 1704 schout van Kortenhoef werd. Hij vergreep zich aan de door hem geïnde belasting-gelden, verdween naar Indië en liet de toch al arme bevolking van Kortenhoef nog berooider achter.

Kwartaalbericht van de Historische Kring Laren, 14e jrg. nr. 52, juli/augustus 1995.

Wie z'n Larens dialect wil opfrissen leze het verhaaltje van B.C.J. Krijnen over Tijme Bus, de schoonmaker (schoenmaker). De serie van deze verhaaltjes wordt voortgezet.

Van dezelfde schrijver een leuk artikel over De Tol, met als ondertitel "Uit de kinderjaren van Wilhelmina Veen-Splint".

Mevrouw Meta Loeff-Duurland schrijft over de Gooische Zwemschool 1927-1968, met speciale aandacht aan W. Breton, die vele jaren badmeester was.

De uitgave maakt een goed verzorgde indruk; ondanks het niet glanzende papier zijn de foto's helder en duidelijk.

Kwartaalbericht van de Historische Kring Laren, 14e jrg. nr. 53, september/oktober 1995.

Karel Loeff schrijft een inleiding over kruiswegstaties. Onlangs werd door de archivaris van de R.K.-parochie een serie teruggevonden, afkomstig uit de voormalige Waterstaatskerk aan de Brink. De staties verkeerden in slechte toestand maar zijn onlangs gerestaureerd en opnieuw ingelijst. Zij krijgen waarschijnlijk in een kerk elders een nieuwe bestemming. De inleider geeft een indruk van ontstaan, plaats en gebruik van kruiswegstaties in het algemeen.

In de rubriek "Het Land van Mauve" schrijft Elske de Groot over de Larense schildersschool, vanaf de tijd van Josef Israëls tot 1935, toen er een scheuring kwam in de organisatie van Gooise beeldende kunstenaars.

De architect Walter Kramer BNA levert een interessant artikel over de lopende restauratie van de Hervormde Kerk te Laren, waarbij be-

langrijke vondsten werden gedaan. Men hoopt de restauratie omtrent de jaarwisseling klaar te hebben.

Villa Amuda, uitgave van de Historische Kring Muiden, 9e jrg. nr. 1, september 1995.

Toen ik een jongen was waren er nog hoefsmederijen in Hilversum. Gefascineerd stonden we toe te kijken: het steeds meer gloeiende ijzer en het gebeuk er op met door sterke armen gehanteerde voorhamers. En dan kwam het grote moment: het gesmede hoefijzer werd met een tang opgepakt en na enig passen vastgespijkerd; een gesis van je welste en een stank van schroeiend hoorn van de paardehoef.

Dit alles liet Van Diest weer tot leven komen in zijn artikel over de smederij, dat begint met de uitspraak van Jan Melis: "Zolang er paarden bestaan zal ik er hoefijzers onder slaan".

Verder in dit tijdschrift nog artikelen over "Winkelsluitingstijd-Kinderarbeid" van de hand van T. de Jonge en over "De burgerwacht in de Franse tijd", ook geschreven door Van Diest en twee korte stukjes over twee schilderijen, geschilderd door Arent Arentz (1585-1635), waarvan en één hangt in de National Gallery te Londen.

Baerne, uitgave van de Historische Kring Baarn, 19e jrg. nr. 3, september 1995.

Na de Franse Tijd was de armoede groot in Nederland. Hoe die in veel gevallen bestreden werd toont een artikel door J.F. van Rooyen, over een "kleinschalig landbouwproject van de commissie van weldadigheid ter bestrijding van de armoede te Baarn". Prins Willem en Prinses Anna Pauwlowna hadden deze commissie in het leven geroepen. De commissie verzorgde de bedeling van de armen met eten en kleding, er werd aan gezondheidszorg gedaan en men was actief op het gebied van de werkverschaffing. Prinses Anna Pauwlowna liet nagaan hoe de armen te helpen waren om hun lot door eigen ijver en werkzaamheid te verbeteren. Er werd tuin- en aardappelgrond beschikbaar gesteld en ook vee en voer naar gelang van de omstandigheden.

Na een paar jaar kon de Prinses concluderen dat het landbouwproject een succes was. Met zes gezinnen en een weduwe begonnen, werd het met andere gezinnen voortgezet. Men is geneigd te denken aan de tegenwoordige hulp aan de Derde Wereld in kleine projecten en met behoorlijke beheersing van de kosten.

Een middeleeuws Mariabeeld in een Baarnse kerk is het onderwerp van een voordracht geweest. J. Kruidenier brengt er verslag over uit.

Leerzaam is het verhaal van een door B. Stomp genoteerd gesprek met Mejuffrouw C.Th.J. Hendriks, die zevenendertig jaar (van 1928 tot 1965) de familie Hoppe in Baarn diende. Zij kwam als tweede meisje bij de familie, verdiende twintig gulden met de kost, had eens per maand een vrije zaterdag en zondag, dat wil zeggen van zaterdag na de middag tot zondag zo tijdig dat ze kon dekken, en was tevreden. Of ze ooit verder kwam dan Maarn, waar ze vandaan kwam, en Amsterdam, waar ze soms met Mevrouw heen mocht, vermeldt de geschiedenis niet. Wel dat de maandelijkse tocht naar het ouderlijk huis per fiets ging!

Eigen Perk, uitgave van de Hilversumse Historische Kring "Albertus Perk", 15e jrg. nr. 3, september 1995.

De historische kring vierde in 1995 zijn vierde lustrum, hetgeen leidde tot twee tentoonstellingen en een boek. Aan de tentoonstellingen is de nodige publiciteit gegeven; des te bewonderingswaardiger is dat tussen alle beslommeringen er tijd en aandacht gegeven kon worden aan de ontwikkelingen rond binnenstad en villa's van Hilversum. De kaalslag aan de Kerkbrink zal inmiddels ook niemand zijn ontgaan.

De restauratie van het Dienstbodenhuis "De Koepel" op Zonnestraal, beschreven door Nathalie van der Hulst, geeft het gevoel "dat er wat gebeurt", in positieve zin dan.

H.Chr. Kuyper schrijft over "Zomaar twee Hilversummers", waarin het in het bijzonder gaat over Anna Ruiter, die als kind betrokken was bij de filmbrand aan de Bosdrift en er litten aan overhield. Dit heeft haar niet verhinderd een goede carrière op te bouwen als costumière, met een eigen atelier en een clientèle uit de "gegoede kringen".

Historische Kring Loosdrecht, 22e jrg. nr. 104, september 1995.

Een bijna ontroerend verhaal schrijft B. de Ligt over de nu 75-jarige Canadees James Curtis, die in het afgelopen voorjaar, na een halve eeuw geleden als bevrijder Nederland binnengekomen te zijn, ons land weer bezocht. Met Loosdrecht was er kennelijk een speciale band.

Naar aanleiding van zijn bezoek heeft de historische kring in deze aflevering het gedicht van de Canadese dichter Stanley Clark afgedrukt over de executie van de Nederlandse verzetsstrijder in een gevangenis voor gearresteerde verzetsstrijders uit de bezette Europese landen. De titel is "The Dutchman's Dawn".

Wie wil weten waartoe een zeventiende eeuw "Molenglas" diende, leze het artikel van mevrouw C.G. Boogaard over een schertsglas in Kasteel-museum Sypsteyn.

"De bus van Oud-Loosdrecht" is het antwoord van F. Brand op een vraag van één van de leden van de kring over de ordonnantie van de Oud-Loosdrechtse bus (1820), een plaatselijk ziekenverzekering. De "Bussche" is een soort voorloper van ons huidige ziekenfonds.

Tenslotte nog het vervolgverhaal "Dorpsgebeuren II" door M. Wingelaar Jz.

Literatuur

H.P. Berlage tussen Vecht en Eem

Eenke jaren geleden is een compleet overzicht verschenen van de werken van de architect H.P. Berlage.

Veel bouwwerken heeft deze architect niet in het gebied tussen de Vecht en Eem gebouwd. Uit het overzicht blijkt dat met name de villa's in het Gooi architectonisch belangrijk zijn en het contact tussen de architect en de opdrachtgever interessant is voor de geschiedenis van deze streek. In het bovengenoemde boekwerk is juist ook aan dit aspect aandacht besteed. Hieronder volgt een samenvatting.

Hendrik Petrus Berlage (1856-1934) is voor de geschiedenis van de Nederlandse bouwkunst van grote betekenis. Meer dan 50 jaar is hij als architect actief geweest. Na zijn studie aan de Bauschule in Zürich maakt Berlage een 'Grand Tour' door Italië en Duitsland.

Bij zijn terugkeer in Nederland, in het begin van de jaren tachtig, gaat hij een samenwerkingsverband aan met Theodot Sanders. Hiermee komt zijn architectencarrière op gang.

In zijn totale oeuvre zijn de belangrijke bouwwerken de verschillende gebouwen voor de verzekeringsmaatschappijen De Nederlanden van 1845 en De Algemeene, het gebouw voor de Algemeene Nederlandsche Diamantbewerkerbond, de nieuwe Amsterdamse Beurs, het London House en de Christian Science kerk, maar ook met werken als de villa voor Carel Henny, het jachtslot St. Hubertus en zijn laatste grote opdracht, het Gemeentemuseum in Den Haag heeft hij naam gemaakt.

Naast deze bouwwerken maakt hij ook een groot aantal, niet uitgevoerde ontwerpen voor gebouwen en werkt hij aan stedenbouwkundige plannen.

Lijst van werken in het gebied tussen de Vecht en Eem, in chronologische volgorde:

Baarn,	in samenwerking met Th. Sanders
Sanatorium / Badhotel
1885-1888
Weesp,	in samenwerking met Th. Sanders
Woonhuis Scheffer
1886
Bussum,	Huize Van Eeden
Nieuwe 's-Gravelandseweg 24
1892-1893 en 1902
Hilversum,	Woonhuis Cruys (ontwerp)
Trompenberg, Ceintuurbaan
1894
Hilversum,	Woonhuis Hubrecht
Trompenberg, Ceintuurbaan
1895-1896
Bussum,	Woonhuis Scott (ontwerp)
Eslaan
1898
Laren,	Woonhuis Roland Holst
Drift 21-21A
1902-1913
Laren,	Woonhuis Henri Polak
Engweg 21
1905
Baarn,	Woonhuis Salomonson,
De Beaufortlaan 1 / Kronings-
laan
1909-1910
- Een aantal gebouwen worden hieronder nader beschreven.

Sanatorium / Badhotel, Baarn

Vanaf 1885 wordt er door het bureau Sanders & Berlage gewerkt aan het ontwerp voor een herstellingsoord in Baarn. Dit wordt tussen januari 1886 en de herfst van 1888 in drie fases uitgevoerd.

Het eerste gedeelte is gereed in de zomer van 1887. Dit bestaat uit een hal, een grote centraal gelegen trap en twee asymmetrische vleu-

Afb. 1. Portret Berlage door S.H. de Roos, januari 1916.

gels die haaks op elkaar staan. In oktober wordt begonnen met de bouw van de eetzaal, die aan het eind van een der vleugels ligt; ook de bouw van de tweede vleugel wordt verder voortgezet. Met de aanleg van de badgelegenheden aan de achterzijde wordt het bouwpro-

gramma ten slotte voltooid. De investering is dan in totaal ongeveer 100.000 gulden.

Het gebouw krijgt later de functie van een bejaardenhuis.

Woonhuis Scheffer, Weesp

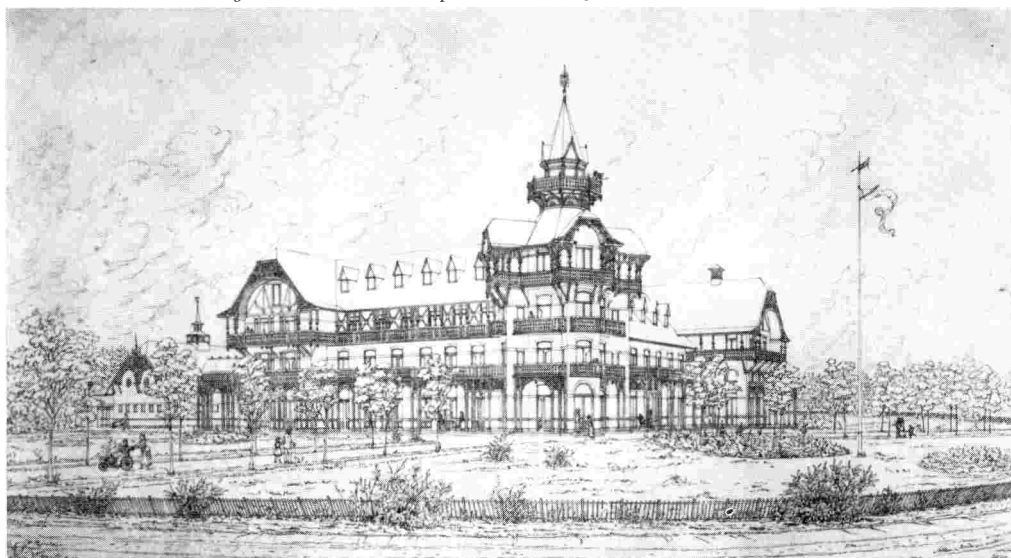
In 1886 ontwerpt Berlage samen met Sanders een grote villa voor de familie Scheffer in Weesp. De villa heeft een oppervlakte van ongeveer 40 bij 25 meter en is ingedeeld in twee verdiepingen plus een zolderverdieping. Op de begane grond zijn vijf vertrekken, een biljartkamer, salon, keuken, provisiekamer en dienstruimte; op de bovenverdieping nog eens zes ruime kamers.

Aan de linkerkant van het huis liggen de kleinere dienstruimtes.

Het huis behoorde tot het bezit van de chocolade-fabrikant Van Houten; omdat het tussen de fabrieksgebouwen in de weg stond, is het onlangs afgebroken.

Huize Van Eeden, Bussum

In oktober 1892 geeft de gemeente Bussum de bouwvergunning voor een woonhuis dat Berlage zal bouwen in opdracht van de neuroloog, schrijver en dichter Frederik van Eeden.

Afb. 2. Perspectieftekening Sanatorium te Baarn, 1885

Afb. 3. Perspectieftekening woonhuis Scheffer te Weesp, 1886.

In augustus van hetzelfde jaar is Van Eeden in Engeland geweest waar hij – zoals blijkt uit zijn briefwisseling met een vriend, de schrijver Lodewijk van Deysel – de Engelse wooncultuur heeft leren kennen, in het bijzonder de gerieflijke functionaliteit van de landhuizen daar ter plaatse. Overigens is er buiten Engeland, vooral in Duitsland, al sedert enkele jaren een groeiende belangstelling merkbaar voor het Engelse huis en de daarbij behorende wooncultuur. In 1888 wordt bijvoorbeeld het boek *Das Englische Haus* van Robert Dohme gepubliceerd, waarin bij het vergelijken van Engelse en Duitse huizen de voorkeur wordt gegeven aan de eerste, die 'licht en ruim' zijn, en die worden omschreven met termen als 'convenience', 'comfortable', en 'cheerfulness'.

In Nederland is het juist Van Deysel die

propageert het idee dat een huis eerder praktisch en gerieflijk dan "stijlvol" moet zijn. Met zijn artikel uit 1840 *Over impressionisme en architectuur* mengt hij zich in het debat over dit onderwerp (waar ook Berlage een belangrijk aandeel in heeft) en stelt hij dat een huis niet 'vreemd, nieuw en in stijl' moet zijn, maar vooral 'behaaglijk'. De verlangens van de opdrachtgever moeten dus zwaarder wegen dan de opvattingen over vorm van de architect. Het is zeker dat Van Eeden, als hij in 1892 uit Engeland terugkomt, zich een huis wenst dat (ondanks zijn bescheiden middelen) beantwoordt aan de nieuwe woonidealen.

Berlage ontwerpt een huis dat naar de maatstaven van de Nederlandse woonhuistraditie eenvoudig en ruim is en waarbij de kosten tot een minimum wordt beperkt. Het wordt een

Afb. 4 Foto huis Van Eeden te Bussum, gebouwd 1893.

prototype dat spoedig geïmiteerd zal worden, hoewel hijzelf er later kritiek op heeft. De bouw wordt in de zeer korte tijd van vijf maanden voltooid; als het in april 1893 klaar is, verhuist Van Eeden van Amsterdam naar Bussum.

In het ontwerp houdt de architect zich aan het programma en de behoeften van de opdrachtgever en laat overwegingen van stilistische aard terzijde. Op de begane grond zijn de ruimtes – naar Engels voorbeeld – gerangschikt rondom een grote vestibule.

Het is opmerkelijk dat de gebruikelijke versieringen zijn weggelaten. Wel krijgen de bakstenen architraven en bogen boven de ramen een decoratieve werking, doordat ze duidelijk uitkomen tegen de achtergrond van pleisterwerk.

Waarschijnlijk als gevolg van de waardering door Van Eeden vraagt Louise Gorter, de echtgenote van de dichter Herman Gorter, in februari 1893 aan Berlage om een kleine villa voor haar te ontwerpen. Overigens blijft de relatie tussen Van Eeden en Berlage, hoewel het huis aan Van Eedens verwachtingen beantwoordt, beperkt tot dit experiment.

Woonhuis Cruys, Hilversum

In de ruim twee decennia durende periode van 1892 tot 1914 bouwt Berlage een twintigtal villa's. De opdrachtgevers hiervoor lopen ogenschijnlijk zeer uiteen – schilders, dichters, critici, filosofen, ondernemers en vakbondsmensen – maar in werkelijkheid behoren zij allemaal, voor zover er al geen sprake is van familiebanden, tot dezelfde culturele elite.

De ontwerpen zijn tot 1910 vrij gelijkmatig verspreid over deze periode, wat neerkomt op ongeveer een huis per jaar, met uitzondering van de jaren 1902 en 1905, waarin het werk aan vijf huizen is geconcentreerd. De bouw van zijn eigen huis in Den Haag (1913-1914) markeert het einde van de reeks.

De villa voor Scheffer, die Berlage in 1886 samen met Sanders bouwde, bevat nog talrijke verwijzingen naar de Hollandse renaissance en vertoont nauwelijks overeenkomst met zijn latere werken.

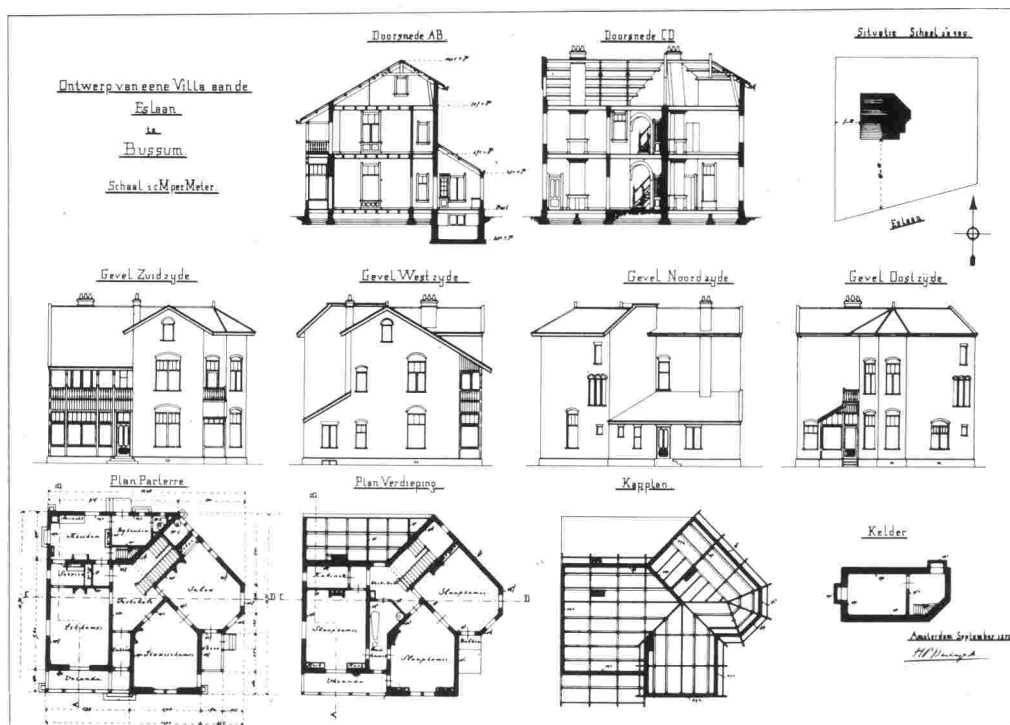
Vanaf 1892 blijkt echter duidelijk dat Berlage bezig is een aantal ideeën, die in deze tijd een rol spelen, te toetsen. Bij het huis Cruys

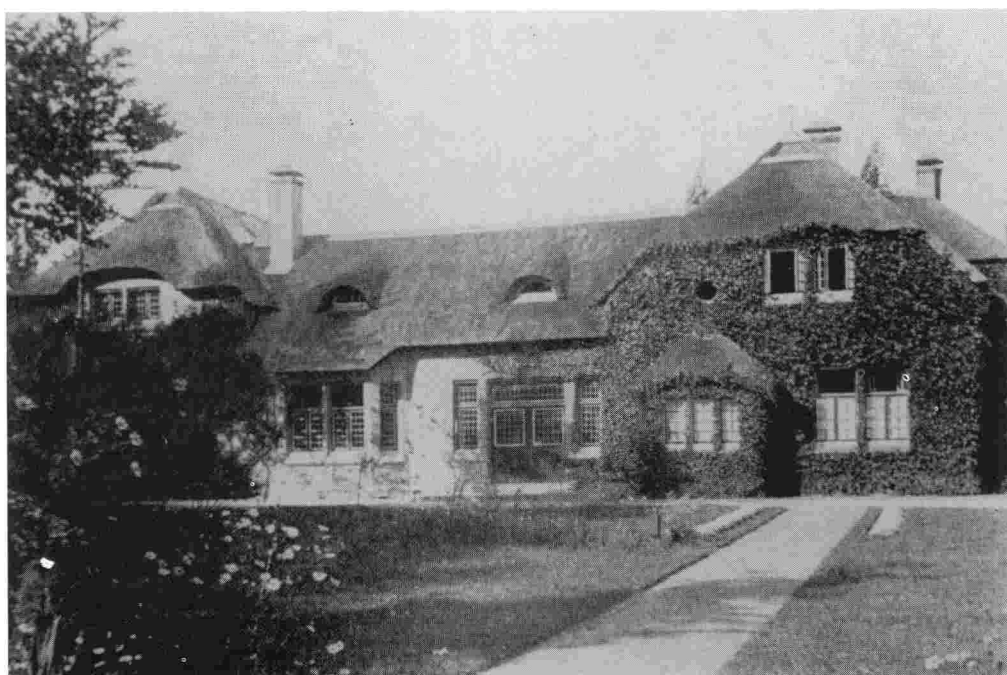
Afb. 5. Perspectieftekening woonhuis Cruys te Hilversum, gebouwd 1894.

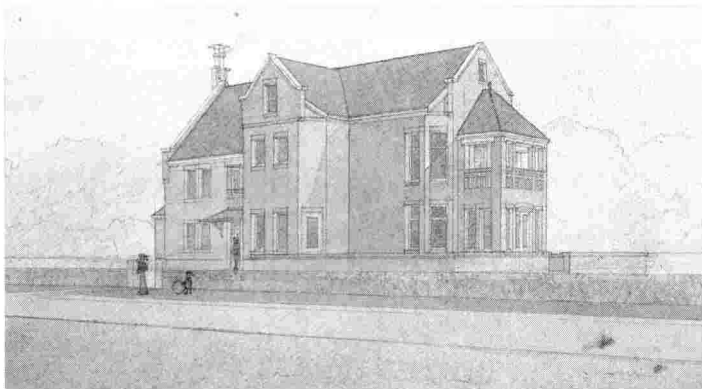
Afb. 6. Foto woonhuis Hubrecht te Hilversum, gebouwd 1896.

Afb. 7. Ontwerptekening woonhuis Scott te Bussum, gebouwd 1898.

Afb. 8. Het woonhuis Roland Holst te Laren na de verbouwing van 1913.

Afb. 10. Perspectieftekening huis Salomonson te Baarn, gebouwd 1910.

doordat hij in dezelfde kringen verkeert, Berlage leert kennen.

Met het huis dat Berlage in 1902 voor hem ontwerpt, grijpt hij enerzijds terug naar de favoriete vormen van de Engelse country houses – onder meer door de reeds beproefde centraal gelegen vestibule – en sluit hij anderzijds, door het schuine rieten dak, aan bij de Nederlandse boerderijtraditie. Juist door dit rieten dak met zijn ronde contouren boven de ramen geeft het huis, dat verder in baksteen is opgetrokken, een indruk van eenheid, ondanks het feit dat de keuken en bijkeuken een afzonderlijk gedeelte vormen met een lager dak.

In 1913 wordt het huis door Berlage uitgebreid met een atelier (plus nog twee werkruimtes en berguimtes, waaronder het gebruikelijke fietsenhok). Dit is met het oude gedeelte verbonden door een gang en een nieuwe vestibule met een veranda en een terras.

Woonhuis Polak

De joodse diamantbewerker Henri Polak is één der leidende figuren in de strijd die aan het begin van de jaren negentig in de 'diamantstad' (Amsterdam) door de vakbonden wordt gevoerd. Hij speelt een belangrijke rol bij het organiseren en centraliseren van de diverse vakverbonden van diamantbewerkeren en wordt bij de oprichting van de Algemeene Nederlandsche Diamantbewerkerbond in 1894 tot voorzitter gekozen. Berlage krijgt in 1897 de opdracht het gebouw voor de ANDB in Amsterdam te ontwerpen.

Polak is in zijn jonge jaren in Engeland geweest, waar hij in contact is gekomen met de theorieën van William Morris en waar hij kennis heeft genomen van de werkwijze van de trade-unions en de politieke strategie van de Fabian Society.

Berlage, die Polak in 1893 heeft leren kennen, krijgt van hem de opdracht een huis te ontwerpen in Laren, waar hij in 1902 het huis voor Roland Holst heeft gebouwd. Het wordt een huis

van bescheiden afmetingen, maar met een heldere en overzichtelijke indeling. De ruimtes zijn gerangschikt rondom de vestibule, die aan een zijde diagonaalsgewijs is afgekant. De belangrijkste vertrekken liggen op het zuiden; de noordgevel heeft op de eerste verdieping geen ramen.

Om de kosten te beperken is voor de muren het systeem van twee halfsteensmuren met een spouw ertussen toegepast, wat tevens heel gunstig is voor de temperatuurregeling. Evenals het huis voor Roland Holst sluit het harmonisch aan bij de omgeving door het traditionele rieten dak, dat eveneens bijdraagt tot een goede isolering van het huis.

Als het huis in 1905 wordt gebouwd, bedragen de kosten ongeveer 10.000 Duitse marken (van die tijd). Dit wordt vermeld in *Das Einzelwohnhaus der Neuzeit* uit 1910 van Haenel en Tscharmann, waarin het wordt gerangschikt onder de goedkoopste huizen in dit genre.

EvM

De beschrijvingen en afbeeldingen zijn afkomstig uit de publikatie:

Hendrik Petrus Berlage – Het complete werk, auteur Sergio Polano met tekstbijdragen van Marco Mulazzani en Herman van Bergeijk, uitgever Atrium te Alphen aan den Rijn, 1986. ISBN 90 6113 280 0

Stichting Omgevingseducatie Gooi, Vecht- en Eemstreek

Eerste uitgaven omgevingsonderwijs

Bijna twee jaar geleden werd in onze regio het initiatief genomen om te komen tot de productie van lesmateriaal voor de eigen omgeving. Dit in het kader van de zogenaamde *basisvorming*. In de *Wet op de Basisvorming* heeft de overheid namelijk bepaald, dat leerlingen in de onderbouw van het voortgezet onderwijs meer begrip moeten krijgen voor hun eigen omgeving.

Na een voorbereidende periode, waarin uitvoerig overleg plaatsvond met het onderwijsveld, werd de *Stichting Omgevingseducatie Gooi, Vecht- en Eemstreek* opgericht. Er waren intussen werkgroepen geformeerd, redacties die de eerste uitgaven voorbereidden. Subsidieaanvragen en overleg voor sponsoring kostten de nodige tijd.

De overkoepelende onderwijsorganisatie (Algemeen Pedagogisch Studiecentrum, Katholiek Pedagogisch Centrum en het Christelijk Pedagogisch Studiecentrum) participeerden ofwel in het stichtingsbestuur of in een platformoverleg, waarin ook organisaties op het gebied van natuur en milieu zijn vertegenwoordigd. Ook het Ministerie van O&W, middels het door haar opgerichte bureau *Proces Management Basisvorming* raakte in het proces geïnteresseerd. Intensief overleg vond plaats om te zien of de werkwijze van de stichting een blauwdruk kon zijn voor soortgelijke initiatieven in andere regio's. Ook werd een eerste subsidie van O&W verkregen.

Inbreng historische verenigingen

De leerlingenboekjes die worden ontwikkeld zijn bedoeld om de leerling thuis of op school kennis te laten maken met verschillende kanten van zijn eigen omgeving. Organisatorisch een heel moeilijke opgave, omdat de leerlingen soms in kleine gemeenten wonen, waarvoor moeilijk aparte boekjes kunnen worden gemaakt. Het leerlingenmateriaal is om die reden geschreven vanuit een regionale benadering, waarbij een globaal beeld van de gehele regio wordt gegeven. Maar daarmee is de kous nog niet af.

Naast dit lesmateriaal werden *bronnenbrieven* ontwikkeld. Betrekkelijk kleine opdrachten die de leerling (samen met anderen of op eigen houtje) in zijn directe woonomgeving kan doen. En dat buiten schooltijd. Huiswerkopdrachten dus eigenlijk, maar dan wel bijzondere. Een leerling van een school in Hilversum, maar woonachtig in Laren, kan bijvoorbeeld een bronnenbrief uitwerken over de brink of over de kerk in zijn eigen dorp.

Voor de opzet van dergelijke bronnenbrieven is de medewerking ingeroepen van historische verenigingen in de regio. Er is enthousiast op gereageerd. De heer Piet Timmer, bestuurslid van de Stichting Tussen Vecht en Eem, werkt actief mee. Dankzij zijn inzet worden diverse historische verenigingen goed geïnformeerd en gemotiveerd. Want het bleek soms niet zo eenvoudig om voor het onderwijs bruikbaar materiaal te leveren. Om één van de bestuursleden te citeren: *Ik snapte er in het begin niets van, maar ik heb zoveel geleerd dit jaar! Het is leuk!* Bij de ontwikkeling van een deel van de bronnenbrieven worden de historische verenigingen terzijde gestaan door de Stichting Regionale Geschiedbeoefening Noord-Holland, consulente mevr. K. Bossaers. Ook de Stichting Stichtse Geschiedenis Utrecht verleent haar medewerking.

Ook de natuur- en milieuorganisaties (Ver. Natuurmonumenten in 's-Graveland, Goois Natuurreservaat, I.V.N. en Kasteel Groeneveld), de (streek)archieven en de musea verleenden hun medewerking aan de totstandkoming van dergelijke bronnenbrieven. Op dit moment zijn er al circa 50 gemaakt of in voorbereiding.

Verschillend niveau

De eerste boekjes in wat de *streekreeks* wordt genoemd, zijn nu klaar of bijna klaar. Auteurs zijn: Pier van Leeuwen, Karel Vlak en Inno de Veen. Ze schreven hun leerlingenmateriaal in twee versies. Een eenvoudige, bestemd voor het VBO (Voortgezet Basis Onderwijs) en MAVO, een moeilijker versie voor MAVO/HAVO/VWO. Het eerste boekje is eind januari verschenen en heet *Stad en land tussen Vecht en Eem*. In feite een verkenning vanuit de vakken aardrijkskunde en geschiedenis, met mogelijkheden voor biologie en godsdienst. Het tweede onderwerp sluit vooral aan bij geschiedenis. *Rondom Gooise heuvels* – het tweede boekje – behandelt de regio vanuit de prehistorie. Het derde boekje *Met man en macht, met wal en water!* gaat over de verdedigingswerken van Gooi en Vechtstreek. Behalve aardrijkskunde en geschiedenis biedt dit onderwerp ook aanknopingspunten voor het vak biologie. Deze laatste twee boekjes (ook in twee versies) verschijnen in februari 1996.

Introductie in het onderwijs

Het welslagen van het project staat of valt met de deelname van de scholen in de regio. In de voorbereiding is er met heel veel scholen contact geweest. Daaruit is het beeld ontstaan dat men wel mee wil doen, maar dat er eigenlijk geen tijd voor voorbereiding is. De *Stichting Omgevingseducatie* is hier dan ook van uitgegaan en probeert het materiaal zoveel mogelijk 'panklaar' voor de docenten en leerlingen op te lepelen.

Ter introductie werden enkele *workshops* gegeven voor docenten en schoolleiders. De organisatie is in handen gegeven van het Katholiek Pedagogisch Centrum (KPC). Deze bijeenkomsten waren gepland in eind januari en de eerste helft van februari en vonden plaats in het Bezoekerscentrum 's-Graveland, het Museum Hofland te Laren en het Vesting Museum te Naarden.

De officiële presentatie vindt op 13 maart a.s. plaats. Staatssecretaris A. Nuis van het Ministerie van Onderwijs is uitgenodigd de streekreeks ten doop houden. De historische kringen, die een belangrijke bijdrage leverden aan de 'bronnenbrieven' van dit project, zijn daarvoor vanzelfsprekend uitgenodigd.

Voor meer informatie verwijzen we graag naar de coördinator van de Stichting Omgevingseducatie Gooi- Vecht- en Eemstreek: Alice Geysel (035)-6857598.

Nationaal Contact Monumenten

Voor de leden van de monumentencommissies en particuliere monumentenorganisaties organiseert het NCM de kadercursus "Monument, 'n zorg?", over de gemeentelijke monumentenzorg in de provincie Noord-Holland.

Door de invoering van de nieuwe Monumentenwet in 1989 werd een belangrijk deel van de verantwoordelijkheid voor het monumentenbeleid bij de gemeente gelegd. Het Rijk blijft eerst-verantwoordelijke voor de blijvende integratie van waardevolle cultuurhistorische elementen in het veranderend leefmilieu.

Gemeenten kunnen nu een lokale monumentenverordening opstellen en een adviseerende monumentencommissie in het leven roepen. De gemeente heeft een belangrijke taak bij de vergunningverlening en de toekenning van restauratiesubsidies voor rijksmonumenten. Verder ontwikkelen ook steeds meer gemeenten aanvullend hieraan een eigen monumentenbeleid met verordeningen, gemeentelijke monumentenlijsten en subsidieregelingen. De werkdruk bij de lokale overheid is hierdoor toegenomen.

Een veel voorkomend manco, vooral bij de kleinere monumentengemeenten, is het gebrek aan kennis over de plaatselijke historie. Voor particuliere organisaties is vooral op dit gebied een taak weggelegd. Bovendien kunnen zij bijdragen aan verbreding van het maatschappelijk draagvlak, de peiling van de restauratiebehoefte, het begeleiden van particulieren bij restauraties, het bevorderen van onderhoud van monumenten en aan de organisatie van de Open Monumentendag. Een specifieke taak kan zijn het participeren in een gemeentelijke monumentencommissie.

Voor het gemeentelijk monumentenbeleid is het van belang dat gemeentelijke overheid en particuliere organisaties met elkaar samenwerken. Verbreding van kennis bij het kader van deze laatste is daarom vereist.

De cursus biedt de mogelijkheid aan particuliere organisaties informatie te verkrijgen over de

ingewikkelde wet- en regelgeving op dit gebied en over de ontwikkelingen die zich nog steeds in snel tempo voltrekken.

De documentatie bij de cursus bestaat uit een uitvoerige cursusmap, het Monumentenjaarboek van het NCM, de onderzoekspublikatie "Monumentencommissies in de praktijk", en een aantal brochures van organisaties die in de monumentenzorg werkzaam zijn.

De cursus vindt plaats in Amsterdam op 7, 14, 21 en 28 mei 1996, van 19.30 tot rond 22.00 uur. Opgave voor 20 april bij de Stichting NCM, Sint Antoniesbreestraat 69, 1011 HB Amsterdam, telefoon 020-6277706. De kosten bedragen f 75,- per persoon voor de aangesloten organisaties en anders f 125,- per persoon.

Stichting Couleur Locale Blaricum

Reis naar Museum Insel Hombroich

Op woensdag 15 mei 1996 zal een busreis georganiseerd worden naar Museum Insel Hombroich bij Düsseldorf, net buiten Neuss-Holzheim. Het museum is sinds 1982 gesitueerd op het negentiende-eeuwse landgoed Hombroich met even oude landschapstuin. In ca. 1900 ontstond het *Insel Hombroich* door het graven van een omloop van de rivier de Erft. In de, inmiddels, veertien gebouwen waaronder architectonisch zeer bijzondere paviljoens, zijn moderne en oude kunst, antiek en etnografica uit Europa, China en Afrika op sublieme wijze samengebracht. U kunt dwalen door het uitgestrekte landschap met eeuwenoude bomen, zoals een dertig meter hoge Moerascypresse met een omtrek van vijf meter, langs poelen, stroompjes en door bossages. Op onverwachte plaatsen vindt u prieeltjes met een altaar, waarop een beeld uit een andere cultuur of een kruidentuin waarin Indiase beelden de vijver omzomen. De opzet van de oprichter Karl-Heinz Müller om een plaats te creëren waar de natuur de beleving van kunst beïnvloedt, wordt op schitterende wijze waargemaakt in dit museumpark.

De heer Onno Schöne uit Blaricum zal aan deze reis deelnemen en is bereid te vertellen over zijn persoonlijke ervaringen met Museum Insel Hombroich vanaf de oprichting. (Zie ook het artikel *Het echtpaar Schöne-van der Leek* in deze uitgave van TVE).

De reissom zal ca. f 75,- bedragen, inclusief busreis, entree en lunch en informatie. Vertrek uit Blaricum op 15 mei om 8.00 uur, terugkomst in Blaricum rond 20.00 uur.

Uw aanmelding voor deze bijzondere reis kunt u doorgeven aan Lida Calis: tel. 040-211 11 10, waarna u schriftelijke informatie opgestuurd krijgt. Het gironummer van de Stichting is 343830.

Nederlands Omroepmuseum

Op 8 februari j.l. is in het Omroepmuseum aan de Oude Amersfoortseweg 121 te Hilversum de nieuwe tentoonstelling "Fono grafiek" geopend. In deze expositie wordt een selectie getoond van fascinerende platenhoezen en hoesontwerpen uit de jaren vijftig van de ontwerpers Emmerich Weninger (1909-1977) en Cornelius van Velsen (1921).

De tentoonstelling laat niet alleen hoezen zien, maar ook de voorbereidende fasen: schetsen, werktekeningen, clichés, drukproeven enz. Ook wordt duidelijk dat er voor een LP soms meer dan één hoesontwerp werd gemaakt. Het is geen expositie waar alleen grafisch geïnteresseerden zich kunnen vermaken. De covers van Weninger en Van Velsen uit de eerste periode, voordat de kleurenfotografie de getekende ontwerpen zou verdringen, roepen nostalgische gevoelens op, die alle liefhebbers van de muziek uit de jaren vijftig en zestig aangenaam zullen treffen.

De in 1951 te Baarn gevestigde Philips Phonografische Industrie begon – naar Amerikaans voorbeeld – met het inschakelen van grafische vormgevers ten behoeve van de hoesproductie. Zij moesten de verkoop van de platen stimuleren door de kartonnen LP-verpakking van een artistieke illustratie te voorzien. De samenwerking tussen de hoezenmakers van het platenbedrijf en de onafhankelijke grafici leverde verrassende resultaten op.

Hoesontwerp Cornelius van Velsen

De beide kunstenaars, Emmerich Weninger en Cornelius van Velsen hebben jarenlang met PPI samengewerkt. Zij hadden elk een eigen benadering. Weninger leverde bij een opdracht meestal vier of vijf schetsen in en Van Velsen produceerde daarentegen één fraai uitgewerkt ontwerp, tezamen met de voor het drukprocédé benodigde deeltekeningen. De hilversumse kunstenaar Cornelius van Velsen liet zich bij zijn werk vooral inspireren door jazz, klassieke muziek en kinderrepertoire.

De tentoonstelling duurt tot 31 maart 1996.

Comenius Museum

In het Comenius Museum aan de Kloosterstraat 33 te Naarden wordt vanaf 29 maart tot en met 30 juni a.s. aandacht besteed aan het "Jaroslav Krejci's Comenius Project".

Jaroslav Krejci (1929) is een uitermate veelzijdig kunstenaar, die vooral bekendheid heeft verworven als graficus, vormgever en fotograaf. Hij is sinds 1975 docent vormgeving en theaterfotografie aan de Academie voor Beeldende Kunst en Fotografie in Praag. Zijn enorme creatieve produktie heeft geleid tot een groot aantal exposities en projecten in binnen- en buitenland, waarvan velen, onder andere de vormgeving van het boek "Frans Kafka en Praag" zijn bekroond.

Het Comenius Project is begonnen als idee in de jaren zeventig. Krejci heeft zich altijd verbonden gevoeld met de persoon van Comenius en ontwikkelde een encyclopedisch project, gekoppeld aan de "Orbis Pictus" van Comenius. In dit boek van Comenius zijn gravures en houtsnedes afgebeeld om kinderen te leren de wereld om zich heen te begrijpen en te benoemen. Bij alle oude afbeeldingen van de wereld uit de 17e en 18e eeuw zocht Krejci moderne tegenhangers in onze samenleving. Daarbij laat hij de beelden voor zich spreken. Door het maatschappij-kritische karakter van zijn Orbis Pictus, kreeg hij tijdens het communistisch bewind in Tsjecho niet de gelegenheid zijn plannen uit te voeren. In de tentoonstelling wordt het nu alsnog gerealiseerd: meer dan veertig duo's van beelden van de wereld uit de tijd van Comenius en uit onze tijd, vormgegeven door Jaroslav Krejci.

Singer Museum

Van 24 maart tot en met 2 juni a.s. presenteert het Singer Museum aan de Oude Drift te Laren een overzichtstentoonstelling van de Nederlandse sierkunstenaar en vormgever in metaal Jan Eisenloeffel (1876-1957).

In een samenwerkingsverband van vier Europese musea, in Laren, Gent, Assen en München, worden in een roulerende tentoonstelling meer dan tweehonderd grote en kleine voorwerpen zoals koffie- en theeserviezen, schalen, sieraden, klokken, lampen en bestek van edel en onedele metaal getoond.

De voorwerpen, aangevuld met documenten en ontwerptekeningen, geven een goed beeld van het werk van deze vernieuwer op het gebied van de vormgeving en het begin van deze eeuw.

Eisenloeffels overtuigende, sobere, typisch Nederlandse Art Nouveau is actueler dan ooit. Vooruitstrevend in zijn ontwerpen, wordt hij ook nu nog gezien als belangrijk voorloper van de hedendaagse metaal-design. Zijn prachtige gebruiks- en siervoorwerpen van zilver, koper, brons en email zijn tegenwoordig gezochte verzamelobjecten.

Bestuur en redactie

Tussen Vecht en Eem

Leden dagelijks bestuur

ing. J.T. Schaap (voorzitter)
Piersonlaan 7
1272 JR Huizen
035-5257063

E.W.M. Witteveen-Brenninkmeijer (secretaris)
Brediusweg 14a
1401AG Bussum
035-6913630

F.H. Bos (penningmeester)
Stargardlaan 10
1404 BD Bussum
035-6941382

mevr. drs. M. Boersen, Naarden,
035-6946926

mevr. L. Lankreyer-van Eijle, Eemnes,
035-5389198

K. Loeff, Laren,
035-5380474

P.J. Timmer, Loosdrecht,
035-5823412

Redactie

mw. C.M. Abrahamse,
Diependaalselaan 294,
1215 KH Hilversum,
035-6292646 (kantoor)

drs Maria W.J.L. Boersen,
A. Paulownalaan 5,
1412 AK Naarden,
035-6946926

D. Dekema,
Drossaard 30,
1412 NS Naarden,
035-6940760

L.R. Huese-Rommerts (secretaris),
Van Gelderlaan 74,
1215 SP Hilversum,
035-6219279

dr H.D. Leupen,
Burg. Lambooylaan 15,
1217 LB Hilversum,
035-6245704

E.E. van Mensch (voorzitter),
JHB Koekkoekstraat 26,
1214 AD Hilversum,
035-6292826 (kantoor), 035-6234913

Auteurs

Drs ing H. Bakker (geb. 1924). Na een technische loopbaan bij een wetenschappelijk instituut, geschiedenis gestudeerd aan de Rijksuniversiteit van Utrecht met als specialisatie economische en sociale geschiedenis. Woont te Weesp.

Dr J.D.C. Branger studeerde pedagogiek te Utrecht. Hij promoveerde in 1973 aan de Vrije Universiteit te Amsterdam op een proefschrift waarin een vergelijkend onderwijskundig onderzoek naar de lerarenopleiding in Engeland, Nederland en de toenmalige Duitse Bondsrepubliek een belangrijke plaats inneemt. Hij was in verschillende onderwijsfuncties werkzaam: basisonderwijs, Pedagogische Academie, wetenschappelijk onderwijs, MO-opleiding pedagogiek. Is lid van de Onderwijsraad en vervult enkele bestuurlijke functies. Hij heeft veel gepubliceerd over onderwijs en opleiding.

Lida Calis (geb. 1948). In Blaricum geboren en getogen. Stammt uit Erfgooiersgeslacht. Zij heeft van jongs af aan belangstelling gehad voor de cultuur-historie van Blaricum. Is lid van de Historische Kring Blaricum. Zij studeerde kunst-, cultuur- en wetenschapsstudies aan de Hogeschool Holland en de Rijksuniversiteit Limburg. In augustus 1994 nam zij het initiatief tot het oprichten van de Stichting Couleur Locale, Blaricum. In september daarop volgend ging het project Blaricum Centraal; zijn cultuurhistorische plekken van dichtbij, officieel van start. (Zie TVE 13e jrg. nr. 1, febr. '95, p. 19). Binnen dit kader schrijft zij artikelen voor het Mededelingenblad van de Historische Kring Blaricum en voor het Blaricumse dorpsblad *Hei & Wei*. Zij woont in Eindhoven.

Henk Schaftenaar (geb. 1944). Docent aardrijkskunde aan de scholengemeenschap Laar

en Berg te Laren. Voorzitter van de Stichting Vijverberg, redacteur van het historisch tijdschrift voor Naarden. Bestuurslid van het Fluweelwerkers- en zijdeveversgilde. Adviseur van de Stad en Lande Stichting en de Stichting J.P. van Rossum. Auteur van boeken en artikelen over de geschiedenis van Naarden.

Rectificatie:

TVE 13e jrg. nr. 4, blz. 200 – Artikel: Floris en de golfsport, tweede kolom, tweede regel boven de afbeelding moet “onteren” staan in plaats van “enteren”.

Aanvullende informatie:

TVE 13e jrg. nr. 4, blz. 187 – Artikel: De eerste jaren van 25 jaar “Tussen Vecht en Eem”, in onderschrift bij foto is de tweede persoon van links de heer mr. J. Roelse, gedeputeerde bij de provincie Noord-Holland.

Verantwoording illustraties

H. Schaftenaar:

van de auteur.

J.D.C. Branger:

p. 7. van de auteur.

p. 9. Goois Museum.

p. 10. coll. Letterkundig Museum, Den Haag.

L. Calis:

*foto's privé-collectie O. Schöne, Blaricum
schilderij: collectie Kröller-Müller, Otterlo*

H. Bakker:

Goois Museum (herdrukken).

